

Şia'da Dua Edebiyatı

Dr. Resul Caferîyan

Özet

Bir boyutuyla insan ruhunda diğer boyutuyla ilahî dinlerin irfanî derinliklerinde kökleri bulunan dualar, dini metinlerin bir bölümünü teşkil ederler. Bu bölüm İslam dininde, özellikle de “On İki İmam Şiîliği”nde gayet geniş bir zemine sahiptir.

Bu makale, Şiî dua edebiyatının şekillendiği tarihsel aşamalar ve gelişim süreçlerini konu edinmektedir.

Birinci aşama ilk dua kitabının yazıldığı tarihten Şeyh Tusi dönemine, ikinci aşama Şeyh Tusi'den İbn Tavus dönemine, üçüncü aşama İbn Tavus'tan Kef'emî dönemine, dördüncü aşama Kef'emî'den Hacı Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan* dönemine kadar devam etmiştir.

Makalenin sonunda ise kısaca da olsa şu konular da ele alınmıştır: Ehl-i Sünnet ve dua, Sufiler ve dua edebiyatı ve en son Fars dilinde yazılmış en eski metinlerden olup basım aşamasında bulunan “*Nühzetü'z Zahid Nühzetü'l Abid*” kitabının tanıtımı.

Şia'da Dua Edebiyatı

Şia edebiyatında duanın çok yüce bir konumu vardır. Şia edebiyatının bu bölümünün, bu düzeyde ön plana çıkmış olmasının nedeni, Masum İmamlar (a.s) ve onların ihlas eri taraftarları arasında züht ve irfanın yaygınlığıdır. Şia kültüründe duaya verilen önem, duanın oldukça belirgin bir konum elde etmesi ve Şiî ilim merkezlerinde bu doğrultuda birçok eserin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve Şia edebiyatını zenginleştirmiştir.

İslam kültüründe dua metinlerinin inşası Kur'an'la başlar ve Allah Resulü'n'den rivayet olunan dualarla daha geniş bir alana yayılır. Ehli Sünnet, dua hususunda bu alanla yetinirken Şia nezdinde İmamlar, Kur'anî marifete vukufı ve Allah Resulü'nün mektebinde gördükleri özel eğitimlerden aldıkları ilhamla sayısız dua metninin kaynağı olarak tanınırlar.

Şia'da duanın ortaya çıktığı ilk aşama, Tevhid ehlinin efendisi Ali. b. Ebi Talib'ten (a.s) elimize ulaşan dualardır. Tarihin tanıklığıyla yeryüzü, züht ve ibadette ondan daha büyüğünü görmemiştir. Daha sonraki aşamalarda, o Hazretin masum evlatları bu arifane hareketin öncüleri olmuşlardır. Onlardan elimize ulaşan *Arefe Duası*, *Sahife-i Seccadiye* ve benzeri dualar, bu edebiyatın Şia kültürü içerisindeki güçlü konumunun canlı tanıklarıdır. Özellikle *Sahife-i Seccadiye*, Şia dua edebiyatında çok yüce bir konuma sahiptir. Biz bu makalede, bu duayı ele almadık. Zira sadece bu duanın elimizdeki nüshaları ve şerhlerini kaleme alacak olsak elinizdeki makalenin iki misli yer tutardı.

Dua Edebiyatının Sahası

En genel çerçevesiyle dua kitapları birkaç gruba ayrılabilir:

Birinci grup, sadece dualardan oluşur. Bu kitaplar, derleyenlerinin öngördüğü tertip üzere olup haftanın günleri, aylar ve yıllara mahsus duaları içerecek şekilde konu eksensli düzenlenmiş kitaplardır.

İkinci grup, dua adabı ile ilgili kaleme alınan kitaplardır. Örneğin Seyyid Muhammed Bakır b. İsmail Hatunabadi'nin (ö. 1120) "*Dua Adabı*" kitabı bu cümledendir. (Fihrist-i Mar'aşî, No: 660)

Üçüncü grup, bir şekilde tılsımlar gibi konularla ilgili olup bazı ta'vizler (korunma duaları) ve benzeri dualardan oluşmaktadır.

Dördüncü grup, "İstihare" ile ilgili kitaplardır. Bu eserlerin dua kitapları arasında anılmasının nedeni, istihare esnasında okunacak duaların tafsilatlı bir şekilde bu kitaplarda yer almasıdır; daha da önemlisi istihare de zaten bir tür duadır. Örnek olarak İbn Tavus'un "*Fethü'l Ebvab*", Merhum Meclisi'nin "*Mefatihü'l Gayb*" Hatunabadi'nin *Miftahü'l Ferrec* (Fihrist-i Mar'aşî, No: 4424) ve Muhammed Hüseyin b. Kazım Alevi'nin "*Minhacü'l Mustehir*" (Fihrist-e Daneşgah, no: 3788) kitapları gösterilebilir.

Beşinci grup, Allah Resulü (s.a.a) ve Ehli Beyti'ne (a.s) salavat başlıkları altında kaleme alınmış ve dua kapsamında değerlendirilen kitaplardır.

Altıncı grup, ziyaretlerle ilgili dua kitapları olup ilk günden itibaren dua kitapları eklenen eserlerdir. Bu kitaplar "*el-Mezar*" ve benzeri başlıklarla anılmaktadırlar. Şeyh Saduk, Şeyh Müfid ve Şia âlimlerinden bir grup bu bapda kitaplar kaleme almışlardır. Bu cümleden Ebu'l Kasım Cafer b. Muhammed İbn Kuluveyh'in (ö.360) *Kamilu'z Ziyare* ve son dönem ulemadan Allame Meclisi'nin *Tuhfetu'z Zair* kitapları örnek gösterilebilir. Hatırlatmak gerekirse, dua ve ziyaret kültürü büyük ölçüde iç içe bir mahiyete sahip olup dua ve ziyaret metinleri genellikle yan yana yer almışlardır. Bir diğer örnek Ebu'l Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Davud Kummi'nin (ö. 368) *Kitabu'z Ziyarat Ve'l Fedail* kitabıdır ki bu kitap İbn Tavus'un elinde bulunup "*İkbal*" ve "*Misbahu'z Zair*" kitaplarında bu eseri anmıştır. Mevcut kitaplar içerisinde dua ve ziyaret metinleri öylesine iç içe bir şekilde tasnif edilmişlerdir ki bunları birbirinden ayırmak çok müşküldür.

Şimdi birkaç aşama çerçevesinde Şîi dua metinlerini gözden geçirip her bir aşamaya mahsus en belli başlı kitapları incelemeye çalışacağız:

Şeyh Tusi Öncesi Şîi Dua Metinleri

Şeyh Tusi birçok açıdan Şîi düşünce tarihinde bir aşama ve sınır olarak tanınmaktadır. O, Şîi dua kültürünün gelişim seyri içerisinde çok özgün bir konuma sahiptir. Şeyh'in büyük eseri "*Misbahu'l Müteheccid*" ve bu konuya dair diğer birkaç kitabı bu çerçevede öngördüğümüz sınırları belirginleştirmektedir.

Masum İmamlar (a.s) döneminde, o büyük zatların ashabı, İmamların kendilerinden dua öğrenme azmi taşıyorlardı. Onlar, İmamlardan dua talebinde bulunuyor kendilerine öğretilen duaları kayıt altına alıyorlardı. Bu vaziyet sadece Şialara özgü değildi, aynı zamanda duaya ilgi duyan herkes en güzel duaların Allah Resul'ünün Ehlibeyt'i nezdinde bulunduğu düşüncesini taşıyordu. Nasr b. Kansir şöyle der:

Yıllar önce Süfyan Sevri ile beraber İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna çıktık. Ben, o Hazrete Beytullahi'l Haram'ı ziyaret niyetinde olduğumu söyledim ve bana bir dua öğretmesini talep ettim. O Hazret şöyle buyurdu: Beytullahi'l Haram'a vardığında elini duvarın üzerine koy ve şöyle de: *Ya Saike'l Fevt Ya Sami'es Savt ve ya Kasiye'l İzami Ba'de'l Mevt* sonrada ne hacetin varsa Allah'tan dile."

Kadı Nami şöyle diyor:

Fırat'ın çocuklarından biri naklediyor ki: Ebu Cafer Taberi'nin (meşhur tarihçi) ölümünden önce başucundaydım. Birisi, Cafer b. Muhammed'in –yukarıda zikredilen- bu duasını okudu. Taberi kâğıt ve kalem istedi

Şia edebiyatında duanın çok yüce bir konumu vardır. Şia edebiyatının bu bölümünün, bu düzeyde ön plana çıkmış olmasının nedeni, Masum İmamlar (a.s) ve onların ihlas eri taraftarları arasında züht ve irfanın yaygınlığıdır. Şia kültüründe duaya verilen önem, duanın oldukça belirgin bir konum elde etmesi ve Şîi ilim merkezlerinde bu doğrultuda birçok eserin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve Şia edebiyatını zenginleştirmiştir.

ve duayı yazdı. Ona: “Bu vakit, yazma vakti midir” diye sordu. Taberi: “Bir insana yaraşan, ölüm anına kadar ilim elde etmesidir” dedi.¹

Bir başka örnek Musa b. Boğa'nın 254 yılında Kum'a yönelip bu şehre saldırdığı zamanla alakalıdır. Kum halkı, bir mektup yazarak bu haberi İmam Askeri'ye (a.s) bildirmiş ve o Hazret'ten kendileri için bir dua göndermesini istemişlerdi. O Hazret bir dua yazıp onlardan onu okumasını istemişti.²

Şeyh'ten önce Şîî kültür camiası içerisinde bu tür duaları toplayan birçok kitap kaleme alınmıştır. Şeyh ve diğer ulema asırlar boyu, bu kitaplardan faydalanarak kendi dua mecmualarını telif etmişlerdir. Fakat bu kitapların asılları zamanla kaybolmuştur. Nitekim hadis kitapları da aynı akıbete uğramıştır. “*Dört yüz Asıl (=Usul-ü Erba'a Mie)*” diye meşhur olan asıl metinler zamanla mufassal hadis kitaplarının telif edilmesiyle birlikte ortadan kaybolmuştur. Tabi buna rağmen Ebu'l Abbas Necaşi, Şeyh Tusi ve diğer birçokları, Şîî ulemanın telif ettiği kitapların isimlerini kayıt altına alarak –tıpkı İbn Nedim'in kendi zamanındaki bütün kültür havzalarıyla ilgili kitapları kayıt altına aldığı gibi- yok olup gitmesine rağmen Şîî edebiyatı oluşturan kitapların isimlerini yaşatmış ve bu sahanın konu bakımından zenginlik ve enginliğini tanımamıza vesile olmuşlardır. Şimdi elimizdeki fihristlerden yola çıkarak Şîî dua metinlerinin bir listesini takdim edebiliriz:

-*Kitabu'd Dua*, İbrahim b. Süleyman El Hezzar El Kufi (Necaşi 18, Fihrist-e Şeyh 6)

-*Kitabu'd Dua*, İsmail b. Musa b. Cafer (a.s) (Necaşi 26, Fihrist-e Şeyh 11)

- *Kitabu'd Dua*, Hüseyin b. Said b. Hammad b. Mehran Ahvazi (Necaşi 58, Fihrist-e Şeyh 58) İbn Tavus adı geçen müellife ait *Kitabu'd Dua Ve'z Zikr* diye bir kitaptan söz etmiştir. İbn Tavus, bu konuyu *Menhecu'd Deavat Ve El Müctena* kitabında bu konuyu zikretmiştir. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.244)

- *Kitabu'd Dua*, Ahmed b. Halid Berki (Necaşi 77, Şeyh 21)

- *Kitabu'd Dua*, Ahmed b. Muhammed b. Huseyn b. Hasan b. Devl Kummi (Necaşi 90)

- *Kitabu'd Dua*, Humeyd b. Ziyad b.Hemmad Ed Dehkan (Necaşi 132)

- *Kitabu'd Dua*, Saad b. Abdullah b. Ebi Halef Eş'ari Kummi (Necaşi 178). İbn Tavus *El Eman, Fethu'l Ebvab, İkbāl ve Menhecu'd Deavat* kitaplarında bu yazarın *Fadlu'd Dua* isimli kitabından nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 256)

- *Kitabu'd Dua*, Ali b. Mehziyar Ahvazi (Necaşi 253)

- *Kitabu'd Dua*, Ali b.Hasan b. Muhammed Et Tai El Ceremi Tateri (Necaşi 254)

- *Kitabu'd Dua*, Ali b. Hasan b. Ali b. Feddal (Necaşi 258)

- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Urbeme Kummi (Necaşi 330)

- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Abbas b. İsa (Necaşi 341)

¹ *Tarihu't Taberi*, c.15, s. I.XXXVII, İbn-u Asakir'den nakille; *Tarihu Curcan*, Es Sehmi, s.554

² *Ricalu't Tusi*, s.507

- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Süleyman b. Hasan Ez Zerari (Necaşi 347)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Mesud b. Ayyaş Semerkandi (Necaşi 251)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Hasan b. Ferruh Es Seffar (Necaşi 254). İbn Tavus, bu yazara ait Fadlu'd Dua adında bir kitaptan bahsetmiş ve *İkbal*, *Muhcu'd Deavat* ve *Muhasebetu'n Nefs* kitaplarında bu kitaptan nakillerde bulunmuştur.
- *Kitabu'd Dua* (El Kafi Kitabından), Muhammed b. Yakub Kuleyni (Necaşi 377, Fihrist-e Şeyh 135)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed (Necaşi 396)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Vehban b. Muhammed (Necaşi 397)
- *Kitabu'd Dua*, Muaviye b. Ammar Deheni (Necaşi 411)
- *Kitabu'd Dua*, Harun b. Müslim b. Se'dan (Necaşi 438)
- *Kitabu'd Dua* (Ali (a.s) dan), Abdulaziz b. Huyey b. Ahmed El Celudi (Necaşi 241)
- *Kitabu (Fadl'id) Dua*, Süleyman b. Cafer b. İbrahim Et Talibi El Caferi (Necaşi 183)
- *Kitabu Ediyetu'l Eimme* (a.s) Ubeydullah b. Ebi Zeyd Ahmed b. Yakub El Enbari (Necaşi 233)
- *Kitabu Yevmin ve Leyletin*, Muaviye b. Ammar Ed Deheni (Necaşi 411)
- *Kitabu Amelu Yevmu'l Cuma*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre: Hicri beşinci yüzyılın başlarında yaşamıştır. (Necaşi 398)
- *Kitabu Amelu's Şuhur*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre (Necaşi 398)
- *Kitabu Amelu Şehri Ramazan*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre: Yazarın *Kitabu Amalu's Şuhur* kitabıyla ilişkili olduğu düşünülen bu kitap, İbn Tavus'un elinde bulunmuş olup *Felahu's Sail* kitabında ve daha geniş bir şekilde *İkbal*'de bu eserden faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 179) İbn Tavus *Fethu'l Ebvab* kitabında Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre'ye attığı *El Cami' Fi'l Amel* kitabından nakilede bulunmuştur. Elbette bu kitabın yazarın *Amelu's Şuhur* kitabının aynısı olması ihtimali de mevcuttur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 325)
- *Kitabu't Teheccüd*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre (Necaşi 398). İbn Tavus bu kitaptan *Kitabu'l Müteheccid* diye söz etmiş ve *Muhcu'd Deavat*'ta bu kitaptan alıntılarda bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 462)
- *Kitabu'l Meksut Fi Amel Yevmin Ve Leyletin*, Hasan b. Hamza et Taberi (Necaşi 64)
- *Kitabu Amelu'r Receb*, Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyaş Cevheri (ö.401) (Necaşi 85, Fihrist-e Şeyh 33)
- *Kitabu Amalu's Şaban*, Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyaş Cevheri (Necaşi 85, Fihrist-e Şeyh 33)

-*Kitabu Amalu'r Ramadan*, Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyaş Cevheri (Necaşi 85, Fihrist-e Şeyh 33) Son üç kitap, İbn Tavus'un elinde bulunmuş olup *Muhcu'd Deavat* ve *İkbal* kitaplarında bu kitaplardan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 178)

-*Kitabu't Te'dib veya Kitabu Amalu Yevmin Ve Leyletin*, Ebu Cafer Ahmed b. Abdullah b. Hanbeh (Üçüncü yy.) İbn Tavus sadece onun "*Kitab*"ından nakilde bulunmuştur. *Felahu's Sail*'de aktarılan bilgilere bakılacak olursa bu kitabın, yazarın söz konusu dua "*Kitabı*" ile aynı olması muhtemeldir. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 385)

-*Kitabu Amalu'l Cuma*, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Abdun (Necaşi 78)

-*Kitabu Amal'uReceb*, Ali b. Muhammed b. Yusuf El Farisi b. Haluveyh (Necaşi 267)

-*Kitabu Amalu Şaban*, Ali b. Muhammed b. Yusuf El Farisi b. Haluveyh (Necaşi 267)

-*Kitabu Amal'u Şehr-i Ramazan*, Ali b. Muhammed b. Yusuf El Farisi b. Haluveyh (Necaşi 267)

- *Kitabu Amal'u Şehr-i Ramazan*, Muhammed b. Ahmed El Cureyri b. El Basri (Necaşi 397)

-*Kitabu'n Necah Fi Amel-i Şehr-i Ramazan*, Fadl b. Şazan En Nişaburi (Necaşi 307)

-*Kitabu Ed'iyyeti's Sefer*, Ahmed b. Muhammed b. Süleyman Ez Zerari (Fihrist-e Şeyh 31)

-*De'avatu'l Eyyam (Edi'yyetu Tulehi)*, Muhammed b. İsa Et Tulehi (Fihrist-e Şeyh 130)

- *Kitabu Amel-i Şehr-i Ramazan*, Ali b. Hatem Kazvini (Fihrist-e Şeyh 98)

-*Kitabu Amalu Zi'l Hicce*, Ebu Ali Hasan b. Muhammed b. İsmail b. Eşnas (ö.439): Bu zat, Şeyh Tusi'nin hocalarından biridir. ³ Yazarın bu kitabı, İbn Tavus'un eline ulaşmış ve o, *İkbalu'l A'mal* kitabında birçok yerde bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.177)

- *Kitabu Amel-i Şehr-i Ramazan*, Ali b. Abduvahid b. En Nehdi El Homri (Dördüncü yüzyılın sonlarında hayatta olduğu biliniyor) bu eser, İbn Tavus'un eline ulaşmış ve o, *İkbalu'l A'mal* kitabında birçok yerde bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 178)

- *Kitabu Amalu Yevmi'l Cuma*, Ebu'l Feth Muhammed b. Ali b. Osman El Keraceki (ö.449) Bu kitabın, yine Keraceki'ye ait *Kitabu'n Nasırıyye Fi Amalu'l Yevm ve'l Leyle* kitabının bir bölümü olduğu da söylenmiştir. İbn Tavus, *Cemalu'l Usbu'* da bu kitaptan faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 180)

-*Ed Deavat*, ?; İbn Tavus *İkbal*'de "*Bizim, Deavat kitaplarının bir nüshasında bulduklarımız*" tabiriyle birçok dua nakletmiştir. Bu dua mecmuası Ebu Galib Zerari (ö. 368) hattıyla yazılmıştır. Bu eseri, Şia'nın en eski dua kaynakları arasında saymak gerekir. Bu

³ Bkz. *Miras-e İslami-ye İran, Defter-e Dovvom, Makale-i Şahsiyyet ve Meşayih-e Şeyh Tusi*, s. 387

bilgiler, Kitabhane-i İbn Tavus s. 225'de yer almaktadır. Bu tarihi nüsha içerisinde yer alan eserlerden biri de Zeyd b. Cafer Alevi Şerif Ebu'l Huseyn Muhammedi'ye (Beşinci yüzyıl) ait *Kitabu'd Dua*'dır. İbn Tavus başka bir yerde bu kitaptan nakilde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 244) İbn Tavus'un "İçinde bizim ashabımız yoluyla gelen dua ve rivayetler bulunan atik (=antik, tarihi) bir kitaptan" tabiriyle *İkbal*'de naklettiği dualar muhtemelen o dua mecmuası içerisindeki kitaplardan birindendir. (Kitabhane-i İbn Tavus 370)

-*El İbadat*, ?: İbn Tavus, -*Deavat*'la ilgili açıklamalara benzer bir şekilde- "*El İbadat*" diye andığı bir mecmuadan söz etmekte ve *İkbal* ve *Cemalu'l Usbu*' da bazı dualar nakletmektedir. En güçlü kanaat o ki bu eser dua, nafile hükümler ve ibadetler içeren bir kitaptır. (Kitabhane-i İbn Tavus 296)

-*Def'u'l Humum Ve'l Ahzan Ve Kam'ul Ğumum Ve'l Eşcan*, Ahmed b. Davud b. Nu'mani: İbn Tavus bu eserden *El Eman*, *Mehcu'd Deavat* ve *El Müctena* kitaplarında nakillerde bulunmuştur. Yazarın yaşadığı zaman ve kişiliği bilinmemektedir. (Kitabhane-i İbn Tavus 226)

-*Kitabu'd Dua Ve'z Ziyare*, Muhammed b. Ali b. Muhammed Terrazi (Beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır): İbn Tavus bu eserden çokça faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus 246)

-*Hadaiku'r Riyaz Ve Zühretü'l Murtaz Ve Nuru'l Müstersid*, Şeyh Müfid diye tanınan Muhammed b. Muhammed: İbn Tavus *İkbal*'de, Şeyh Müfid'in bu eserinden defalarca alıntı yapmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus 282)

-*Kitabun Müştamilun Ala Ahrazin Celiletin*, ?: İbn Tavus bu unvanı taşıyan bir kitaptan söz etmiş ve *El Eman*'da bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 372)

-*Mecmuatu'l Ediyeti'l Müstecabat Ani'n Nebiyyi Ve'l Eimme*, ?: İbn Tavus, *Mehcu'd Deavat*'ta bu ismi taşıyan bir kitaptan nakilde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 386)

-*Mecmuu'd Deavat*, Ebu'l Hasan Muhammed b. Harun b. Musa El Telliukberi (Dördüncü yüzyılın sonlarında yaşamıştır): Bu eser, İbn Tavus'un *Mehcu'd Deavat* kitabında faydalandığı kitaplardandır. (Kitabhane-i İbn Tavus 388)

-*Mecmuat-u Mevlana Zeynu'l Abidin*, Bu eser İmam Ali b. Hüseyin'e (a.s) ait olup *Sahife-i Seccadiye*'den ayrı bir kitaptır. Bilindiği kadarıyla bu kitaptan sadece bazı bölümler İbn Tavus'un *İkbal*inde kayıtlı altına alınmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus 389)

-*Muhtasarun Fihi Ediyetun ve Avz*, ?: İbn Tavus, bu kitabın bir mecmua içerisinde bulunan küçük bir risale olduğundan söz etmiş ve *Ferecu'l Humum* kitabında bu eserden alıntılarda bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 442)

-*Muhtasaru'l Müntahab*, ?: İbn Tavus bu kitaptan *Muhtasaru'l Müntahab Fi'l Ediyette* diye söz etmiş ve *El İkbal*'de geniş bir şekilde bu eserden nakiller yapmıştır. Kendisi de bu eserin yazarının bilinmediğini belirtmiştir. (Kitabhane-i İbn Tavus 445)

-*El Vesail İla'l Mesail*, Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Huseyn b. Muhammed: İbn Tavus *Mehcu'd Deavat* ve *El Müctena* kitaplarında bu kitaptan nakiller yapmıştır. Yazarı, bir ihtimal İbn Babuveyh'ten sonraki tabakadandır. (Kitabhane-i İbn Tavus 595)

-*Zadu'l Musafir*, Ahmed b. Alil b. Hasan b. Şazan Kummi (Dördüncü yüzyılın ortalarında yaşamıştır): Bu kitap, İbn Tavus'un kaynakları arasında yer almaktadır. (*Zeria* 12/7, No: 40; Kitabhane-i İbn Tavus 603)

-*Zadu'l Musafir*, Ebu Abdillan Muhammed b. Ahmed b. Abdullan Safvani (346 yılında hayatta): Ağabozorg Tahrani'nin dediğine göre İbn Tavus El İkbâl'de bu eserden nakillerde bulunmuştur. (Nevabîğû'r Ruvat, s.239; Kitabhane-i İbn Tavus 603)

-*Ravdatu'l Abidin Ve Menesu'r Rağibin*, İbrahim b. Ömer b. Ferec Vasıtı: İbn Tavus *İkbâl*'de bu kitaptan nakiller yapmıştır, fakat yazarının Sünni mi yoksa Şîî mi olduğu ve yaşadığı dönem bilinmemektedir. (Kitabhane-i İbn Tavus 495)

Şeyh Tusi'den İbn Tavus'a Kadar Dua Metinleri

Şeyh Tusi'nin derlediği en önemli ve aslında Şîî dua metinlerinin kökü sayılması gereken paha biçilmez kitap *Misbahu'l Müteheccid*'tir. Bu geniş kapsamlı eser, son yıllarda “*Fıkhu's Şia*” müessesesi tarafından, Ebuzer Bidari Bey'in çabaları ve gayet güzel bir basıyla birçok nüshası karşılaştırılarak yayınlanmıştır.

Şeyh Tusi bu eseri kaleme aldıktan sonra kitabın bir özetini de yazmış ve “*Misbah-u Sağır*” diye adlandırmıştır. (Fihrist-e Mer'aşı, No: 7, 505, 2082, 2341, 7359)

Allame Hilli (ö.726) Hem Misbah'ı “*Minhacu's Salah fi İhtisari'l Misbah*” adıyla on babda özetlemiş hem de kelim ilmi ile alakalı bir “*On birinci Bab/ Bab-u Hadiy Aşer*” eklemiştir. (Meclis, No:12362 -733 tarihli yazma- Kitabhane-i Ahund, No: 4643; Astane-i Kum, No:390; Fihrist-e Mer'aşı, No: 1369)⁴ İşte bu “*On birinci Bab*” dini medreselerde hala tedris edilen ve ders kitapları arasında özel bir üne sahip kitaptır.

Misbah'tan bir diğer seçme metin çalışması “*Ed'iyye-i Muntehabe*” adı altında Kitbhane-i Razavî'de mevcuttur. Sahibi bilinmeyen bir diğer özet çalışma da “*Muhtasar-u Misbahu'l Müteheccid*” kitabıdır. Bu kitabın bir nüshası “*Kitabhane-i Merkezi Daneşgah*” da bulunmaktadır. (Fihrist-e Mişkât 1/205)

-*İhtiyaru'l Misbah*, Şeyh Tusi'nin *Misbahu'l Müçtehid* kitabından seçme dualar ve ilave metinlerden oluşan bir kitap olup hicri 653 yılında tamamlanmıştır. Yazarı: Seyyid Ali b. Huseyn b. Hisan b. Huseyn b. Baki Kureşi. (Fihrist-e Mişkât 1/2) İbn Tavus birçok kez bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 430)

-*Muhtasaru Misbahu'l Müteheccid*, Molla Haydar Ali b. Muhammed Şirvani (Fihrist-e Mer'aşı, No:3947)

⁴ Mektebetu'l Allame Hilli, Ustad Merhum Seyyid Abdulaziz Tabatabai, s. 198-199

-*Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid*, Hazırlayanının belirtilmediği kitabın bir nüshası elimizde bulunmaktadır. (Fihrist-e Mer'âşi, No: 9750)

-*Tercüme-i Muhtasar-ı Misbah*, Yazarı belli değildir. Bu tercüme çok eski olup bir ihtimal hicri yedinci yüzyıla aittir. (Fihrist-e Mer'âşi, No: 877, 5987, 8911). Hicri yedi ya da sekizinci yüzyılda tahrir olunmuş olup Mescid-i A'zam fihristinde No: 1985'de kayıtlı nüshanın bu kitabın aynı olması muhtemeldir.

-*İzahu'l Misbah Li Ehli's Salah*, Seyyid Bahaüddin Ali b. Ali b. Abdulhamid Necefi (sekizinci yüzyıl). *Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid* kitabı üzerine dikkate şayan bir şerh olan bu kitabın bir nüshası elimizde bulunmaktadır. Bu kitap, Hicri 784, sekiz Zî'lkade tarihinde Kazımeyn Harem-i şerifinde tamamlanmıştır. (Fihrist-e Mer'âşi, No: 4568)

-*Tercüme-i Misbahu'l Müteheccid*, Muhammed b. Huseyn İlahi Erdebili: Mütercim, bu kitabı Hacı Naimuddin Nimetullah b. Hacı Muhammed Alevi Safevi Şehid için tercüme etmiştir. (Fihrist-e Mikrofilmhay'e Daneşgah, No: 4613)

-*Misbah*'ın bir başka tercümesi de Muhammed Kasım Tahir'in kalemiyle 1103 tarihinde yapılmış olup Kitabhane-i Saltanatı No. 48'de mevcuttur.

-*Tercüme-i Misbahu'l Müteheccid*, Hafız Gıyaseddin b. Celaleddin Vaiz (Fihrist-e Mer'âşi, No:5051; Fihrist-e Melik No:1347)

-*Amelu's Sene*, Yazarı bilinmiyor: *Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid*'in tercümesidir. (Fihrist-i Daneşgah'e Tahran, No:2188); Aynı isim ve başlık altında bir başka *Misbah* tercümesi de *Fihrist-e Mer'âşi*, No:9394'te tespit edilmiştir. İki kitabın aynı olduğunun anlaşılması için karşılaştırma yapmak gerekmektedir.

-*Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid*'in bir başka tercümesi de *Fihrist'e Astane-i Hazret-i Masume* s. 88'de tespit edilmiştir.

Yazma Eserler Dergisinde (c.7, s.745) *Misbahu'l Müteheccid*'in bir diğer tercümesine daha rastlanmıştır. Bu metin 974'te Yezd şehrinde kaleme alınmıştır. (Fihristvare-i Fıkh'e Hezar-u Çehar Sed Sale-i İslami, s.94)

İbn Tavus, Şeyh Tusi'nin "*Hidayetu'l Müsterşid*" unvanını taşıyan bir kitabından daha söz etmiştir. Denildiğine göre bu kitap, dua ve ibadetlerle ilgilidir. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.293)

* * *

Bu döneme ait diğer kitaplardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Zadu'l Abidin, Huseyn b. Ebi'l Hasan Ali b. Halef Haşşeri (454'te yaşamıştır): İbn Tavus *Mehcu'd Deavat ve'l Mudayeke* kitabında bu eserden faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.602)

Münyetu'l Vai Ve Gunyetu'd Dai, Ali b. Muhammed el Huseyn Temimi (Altıncı yüzyılın başlarında yaşamıştır): İbn Tavus *El Eman ve Mehcu'd Deavat* bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.450)

Zahiretu'l Ahire, Ali b. Muhammed Temimi (yukarıdaki kitabın yazarı): Yazar, bu kitabı Emir Muhammed b. Ebi Talib Musevi için yazmıştır. Bu kitabın bir nüshası Fihrist-e Meclis'te (c.1, s.19, No:2020) bulunmakta olup bir başka nüshası da Fihrist'e Govherşad'ta (c.4, s.1963, No:1375) mevcuttur. Kitabın mukaddimesini Daneşpejoh, *Fihristvare-i Fıkh'ta* (s.95) nakletmiştir.

Kitabu Kunuzi'n Necah, Ebu Ali Fadl b. Hasan Tabasi (ö.548): Bu dua kitabı İbn Tavus'un faydalandığı eserlerdendir. Bilindiği kadarıyla bu kitabın bir nüshası Mirza Hüseyin Nuri'nin elinde bulunmaktaymış. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.372)

Kitabu'l Hasani, Ebu Abdillahi Cafer b. Muhammed b. Ahmed Devristi(473'te yaşamıştır): *İkbal'*de bu kitaptan birçok kez alıntı yapılmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.372)

Ediyye-i Zeynu'l Abidin, Nasır b. Rıza b. Muhammed Alevi: Şeyh Tusi'nin öğrencilerindendir.

Bu döneme ait bir başka dua kitabı, Keraceki'nin (ö.449) *Riyazu'l Abidin* kitabıdır.

Ediyye-i Sır, Fadlullah Ravendi (ö. 548): bir nüshası *Kitabhane-i Mar'aş'*de (No:499) bulunmakta olup kitabın bir şerhi Kitabhane-i Daneşgah'ta (Fihrist'e Mişkât 1/130) tespit edilmiştir. Allame Ağabozurg *Zeria'*da (*Ediyye-i Sır* başlığı altında) bu kitapla ilgili tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur.

Deavatu Zeyni'l Abidin, Zeyd b. İshak Caferi Üstad Ubeydullah Heska, Fihrist'in sahibi Şeyh Müntecebuddin'in (ö. 548) babası. (Fihrist-e Mişkât.c.1, s.211)

El Adedu'l Kaviyye Li Def'i'l Mehavi'fi'l Yevmiyye, Sediduddin Ali b. Yusuf b. Muhtahhar Hilli (Yedinci Yüzyıl): Bu eser, yılın bazı günlerine özgü dua ve amellerle ilgilidir. (Fihrist-e Mer'aşi, No:260)

Nühzetü'z Zahid ve Nühzetü'l Abid, Yazarı bilinmeyen bu kitap, bir ihtimal altıncı ya da yedinci yüzyılın ortalarında yaşamış bir yazara aittir. O döneme ait en değerli dua kitaplarındandır. Kitap hakkında ilerleyen sayfalarda daha çok konuşacağız.

İbn Tavus ve Şîi Dua Edebiyatı

Şehy'in *Misbahu'l Müteheccid'i* Şîi dua edebiyatının babasıdır diyecek olursak eğer, İbn Tavus'un (ö.664) eserleri de Şîi edebiyatının annesidir dememiz gerekir. Hatta öyle ki İbn Tavus'tan sonra bütün Şîiler, dua metinleri hususunda ona borçludur.⁵ Bu gerçeklik öylesine aşîkârdır ki İbn Tavus'un eserleri kendisinden sonraki eserlere referans olmanın yanı sıra bazı eserleri defalarca Farsçaya tercüme olunmuştur.

İbn Tavus bütün ilmi yaşamını dua ve ahlaka vakfetmiş ve sadece çok az bir bölümünü hadis, tarih ve biyografi gibi ilimlere tahsis etmiştir. O, bu sahada eşsiz bir çalışmayla ulaşabildiği yazılı miras külliyatı içerisinde tek bir konuya odaklanmış ve dua metinlerini bir araya getirmiştir. İşin en güzel yanı, onun bu girişiminin Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinden önce gerçekleşmesidir. Zira o dönemdeki kütüphanelerin eşine az rastlanır

⁵ *Zeria*, c.2, s.265

zenginliğinden hakkıyla faydalanabilmiştir. Dahası İbn Tavs'un kendisi de kitap koleksiyoncusu olarak tanınmaktadır. Bu husus, eserlerinde kaydettiği kitap tanıtımıyla alakalı ifadelerinden anlaşılmaktadır. İbn Tavs, bir yerde şöyle der: Kütüphanemde duayla ilgili yetmiş ciltten daha fazla kitap bulunmaktadır.⁶

Kolberg'in yaptığı araştırmaya göre İbn Tavs'un mevcut eserlerinde 669 kitap isminden söz edilmiş ve bir şekilde nakillerde bulunulmuştur. Bu husus, o dönemlerde kaleme alınan eserlerde gayet nadir rastlanılan; dahası eşsiz bir meziyettir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu, dua kitaplarıyla ilgilidir. Tüm bunlardan anlaşılan şu ki üçüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar Şia arasında kaleme alınmış olup günümüze ulaşmayan dua kitapları, İbn Tavs'un elinde bulunmaktaydı. İbn Tavs çok ender kendi inşası olan dualara yer vermiştir. Ki bu durumlarda şu tabirleri kullanmıştır "Hatırimden geçen dua" Zihninden geçen sözler" "Allah'ın zihnimize varit kıldığı dua" "Zihnimize varit olan dualar" "Kendi inşamız olan dua".⁷ Bu tür ifadelerin yer almadığı yerlerde o, duaları eski metinlerden nakletmeye özen göstermiştir.

İbn Tavs, dua hakkında yazılan kitaplar arasında dedesi Şeyh Tusi'nin telifi olan *Misbahu'l Müteheccid*'e hayrandır ve bir ömür bu kitabı tamamlamak ve tekml etmek için çaba sarf etmiştir. O, Şeyh'in *Misbahı*'nı tamamına erdirmek üzere *El Mühimmat Ve't Tetimmat* ya da *El Mühimmat Li Salahi'l Mutaabbid Ve Tetimmat Li Misbahu'l Müteheccid* başlığıyla bir proje oluşturmuş ve dua konusuna özgü eserlerini bu temel üzere kaleme almıştır.⁸

⁶ *Menhecü'd Deavat*, s.347

⁷ Kitabhane-i İbn-u Tavs, s.147

⁸ Bu açıklamalar "Kitabhane-i İbn-i Tavs" s. 88-90'dan alıntılanmıştır.

Şehy'in Misbahu'l Müteheccid'i Şîi dua edebiyatının babasıdır diyecek olursak eğer, İbn Tavs'un (ö.664) eserleri de Şîi edebiyatının annesidir dememiz gerekir. Hatta öyle ki İbn Tavs'tan sonra bütün Şîiler, dua metinleri hususunda ona borçludur. Bu gerçeklik öylesine aşikârdır ki İbn Tavs'un eserleri kendisinden sonraki eserlere referans olmanın yanı sıra bazı eserleri defalarca Farsçaya tercüme olunmuştur.

İbn Tavus, bu projesini iki şekilde tanzim etmiştir. Birincisinde şu başlıkları taşıyan kitapları kaleme almıştır:

1-*Felahu's Sail*: Günlük duaları içermektedir.

2- *Zühret'ur Rebi'*: Haftalık dualarla ilgilidir.

3-*Kitabu's Şuru' Fi Ziyarat ve Ziyadati Salavat ve Deavati'l usbu' Fi'l Leyli Ve'Nehari Ve Duru'in Vakiyetin Mine'l Ahtar Fima Yestemirru Ameluhu Fi Kulli Yevmin Ala't Tekrar*: Aylık duaları içermektedir.

4-*El İkbal*: Yıllık duaları içermektedir.

5-*Esraru's Selavat*: Bazı duaların batını anlamlarının açıklaması hakkındadır.

İkinci sıralama ise on ciltlik bir plan çerçevesinde şekillenmiştir:

1,2- *Felahu's Sail*

3-*Zühretü'r Rebi'*

4-*Cemalu'l Usbu'*

5-*Ed Duru'*

6-*El Midmar*

7- *El Mesalik*

8,9- *El İkbal*

10-*Es Seadat*

Yukarıdakilerin dışında, İbn Tavus'un dua ile ilgili eserlerinin en önemlileri şunlardır:

El İkbal Bi'l A'mali'l Hasene Fima Nezkuruhu Mimma Yu'melu Merreten Fi'Seneti: Bu kitap, iki cilt şeklinde düzenlenmiştir. Birinci cilt Şevval ayından Zilhicce ayına, ikinci cilt Muharrem ayından Şaban ayına kadar aylara mahsus duaları içermektedir.

Midmaru's Sabk Fi Meydani's Sıdk: Ramazan ayına mahsus ameller ve duaları içeren müstakil bir kitap olarak yazılmış daha sonraları *El İkbal*'e eklenmiştir. Günümüzde *El İkbal* iki cilt ve *Midmar* tek cilt halinde toplamda üç cilt halinde Kum'da *Defter-i Tebliğat-e İslami* tarafından basılmıştır. *İkbal* aynı zamanda Farsçaya da çevrilmiştir. Bu tercümelelerden biri Şahzade Ağabegum, Şah Abbas'ın kızının emriyle 1089 yılında kaleme alınmış olup Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesi 1344 numaralı nüsha şeklinde mevcuttur.

Cemalu'l Usbu' Fi Kemali'l Amalu'l Meşru': Bu kitap, Cuma gününe özgü amelleri içermektedir.

Ed Duru'u'l Vakiye Mine'l Ahtar Fima Yu'melu Misluhu Fi Eyyami Kulli Şehrin A'la't Tekrar: Bu eser isminden de anlaşıldığı üzere, her ayın özel günlerinde okunan dualar hakkındadır. Bu kitap, Müessese-i Alu'l Beyt tarafından Kum'da yayımlanmıştır.

Felahu's Sail ve Necahu'l Mesail Fi Amalu'l Yevm ve'l Leyl: Bu kitap, iki ciltliken birkaç dışında ikinci cildi kayıptır. Birinci cildi, öğlenden akşama kadar okunması gereken duaları içermektedir. İkinci cildi ise gece namazına kalktıktan sonra öğlen vaktine

kadar okunması gereken dualarla ilgiliymiş. Bu kitap Kum'da Defter-i Tebliğat-e İslami tarafından basılmıştır.

Meheccütül Deavat Ve Menhecu'l İnayat: Kunutlarda, namaz takibatında, özel ihtiyaç ve sıkıntı anlarında okunacak Hırz/korunma ve benzeri duaları içermektedir. Bu itibarla özel bir düzen ve tertip içerisinde yazılmıştır. Bu kitap, birçok kez Farsça 'ya çevrilmiştir ki biz bazılarının tanıtımını başka bir yerde yapmıştık.⁹ *Muhcu'd Deavat*'ın mütercim ismi zikredilmeksizin elde bulunan bir diğer tercümesi yine başka bir yerde tanıtılmıştır. (Fihrist'e Mişkat 1/40)

El Müctena Mine'd Dua-i'l Müctena: Bu kitap, *Muhcu'd Deavat*'ın bir benzeridir ve İbn Tavus'un en son yazdığı eserler arasında sayılmaktadır.¹⁰

İbn Tavus'un haftalarla ilgili dualar hakkındaki *Kitabu Zühretu'r Rebi' Fi Ediyeti'l Esabi*' ve *Kıtabu's Seadat Bi'l İbadat Elleti Leyse Leha Evkatun Mueyyenatun* kitaplarından çok kısa birkaç alıntı dışında hiçbir iz kalmamıştır.¹¹

Bu bölümün sonunda Seyyid b. Tavus'un oğlu Seyyid Ebu'l Kasım Ali b. Seyyid Ali b. Musa b. Tavus'un *Zevaidu'l Feraid* kitabını da anmak gerekir. (Fihrist'e Mişkat 1/1)

İbn Tavus'tan Kef'emî'ye Kadar Dua Edebiyatı

Seyyid b. Tavus'un 664 yılında gerçekleşen vefatından, Kef'emî'nin vefat ettiği 905 yılına kadar Şii dua metinlerine birçok yeni eser daha eklenmiştir. Bu eserler içerisinde en yaygın olanlarından biri, İbn Fehd Hilli diye meşhur Ebu'l Abbas Ahmed'in (ö.841) "*Uddetu'd Dai Ve Necahu's Sai*" kitabıdır. Kütüphanelerde ezciümle Ayetullah Mar'aşî kütüphanesinde bu kitabın birçok nüshası bulunmaktadır. Elbette ayrıca basılıp yayımlanmıştır da.

Bu kitap, İbn Fehd'in kendisi tarafından *Nebzetu'd Dai Fi Muhtasarı Uddetu'd Dai* adı altında özetlenmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 35, 2642, 8977)

Bu eser, onuncu yüzyılın meşhur mütercimlerinden Ali b. Hasan Zevarei tarafından Farsça 'ya çevrilmiş ve *Miftahu'n Necah* ismini taşımaktadır. (Fihrist-e Mîşkat, 1/217; Fihrist-e Mar'aşî 220- 1231, 3546)

Uddetu'd Dai'nin bir diğer tercümesi, Nasıruddin Muhammed b. Abdülkerim Ensari tarafından yapılmıştır. Bu tercüme 12 Şevval 968 tarihinde Herat şehrinde tamamlanmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1154)

Muhtemelen hicri on ikinci yüzyıla ait olan *Muntahab-u Uddeti'd Dai* adında bir kitap daha elimizde bulunmaktadır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 31)

⁹ Bkz. Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.86 (Dipnot); bu tercümelerin bazıları Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bkz. No: 2626, 4050, 6195, 6741

¹⁰ Bu kitabın nüshaları hakkında Bkz. Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.91 (Dipnot)

¹¹ İbn-u Tavus'un diğer eserleriyle ilgili, Etan Kolberg Kitabhane-i İbn-u Tavus da tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur. Bkz. Bab-e Dovvom 49-119

**Seyyid b. Tavus'un 664 yılında gerçekleşen vefatından,
Kef'emî'nin vefat ettiği 905 yılına kadar Şîi dua
metinlerine birçok yeni eser daha eklenmiştir. Bu
eserler içerisinde en yaygın olanlarından biri, İbn
Fehd Hilli diye meşhur Ebu'l Abbas Ahmed'in (ö.841)
"Uddetu'd Dai Ve Necahu's Sai" kitabıdır.**

Ayetullah Mar'aşî kütüphanesinde 596 numaralı bir dua kitabı bulunmaktadır. Bu kitap belirgin bir tertip üzere olmayıp fihrist yazarının belirttiği üzere hicri sekizinci yüzyıla ait bir eserdir.¹²

Şîi edebiyatının en parlak çehrelerinden biri de İbn Kef'emî diye meşhur Takiyyud-din İbrahim b. Ali b. Hasan b. Muhammed b. Salih Amuli Cebe'i'dir. O, Şeyh Bahai'nin dedesi Şemsuddin Cebe'i'nin kardeşidir. O, hicri dokuzuncu yüzyılın en büyük Şîi ulemasından sayılmaktadır. Vefat tarihi hicri 905'tir. Kef'emî, Şîi dualarından oluşan birçok kitap kaleme almış ve dua metinlerini yeni bir metot ve tertip üzere düzenlemiştir. Onun bu eserlerinin şöhreti ve birçok kez tercüme olunması, bu eserlerin Şîi kültür camiasındaki öneminin bir göstergesidir.

Kef'emî'nin, Şia kültür tarihinde uzun süreli bir nüfuz elde eden iki eseri şunlardır: "El Beledü'l Emin" ve "Cunnetu'l Emani'l Vakiye Cennetu'l İman'il Bakiye". Kef'emî birinci kityabı 868 yılında telif etmiş ikinci kitabını ise 27 Zilkade 895'te tamamlamıştır.

Cünnetu'l Eman, Misbah-ı Kef'emî diye meşhur olmuştur. Bu kitap elli fasıl/bölüm çerçevesinde düzenlenmiştir. Anlaşılan Kef'emî, İbn Tavus'un izinden yürüyerek başvuru kaynaklarını zikretmiştir. Kitabın sonuna bir de "Mülhakat" yani eklemeler başlığıyla bir tetimme/tekmile eklenmiştir. Bu bölümün de Kef'emî'nin kendisi tarafından

¹² Fihrist-e Nushahay-e Hattı Kitabhane-i Mar'aşî, c.2, s.188

kaleme alınmış olması muhtemeldir.¹³ Her iki kitapta, müellifin kendi kalemiyle birçok haşiye bulunmaktadır.

Kef'emî, dua kitaplarından yaptığı alıntılarda İbn açık bir dille belirtmese de İbn Tavus'un nakillerine istinat etmektedir. O, *El Cunne* haşiyelerinin sonunda bir fihrist düzenlemiş ve başvurduğu 239 kitabın listesini çıkarmıştır. *El Beledü'l Emin*'de vermiş olduğu fihristte 260 kitabın adını anmıştır.¹⁴

Bu eser, şu başlıklar altında üç kez Farsça 'ya tercüme edilmiştir:

1-*Rahetu'l Ervah*

2-*Nikbahtiyye: Munisu'l Abidin* diye de meşhur olan bu eser, Mahmut b. Mirza Ali kalemiyle yazılmış olup Mu'temedü'd Devle Ağa Nikbahta'ya takdim olunmuştur. Kaleme alındığı tarihin 1055 yılı olduğu bilinmektedir. (Fihrist'e Radavi 2/248; Fihrist'e Mişkat 1/240; Fihrist'e Mar'aşî 838, 8897)

3-*Tercüme-i El Cunnetu'l Vakiye Ve'l Cennetu'l Bakiye/ Abduazim b. Muhammed Masum*: Bu kitabın 25 Recep 1261 tarihli bir nüshası elimizde bulunmaktadır. (Fihrist'e Mar'aşî, 3957)

4- *Tercüme-i El Cunnetu'l Vakiye Ve'l Cennetu'l Bakiye*, Seyyid Muhammed Rıza b. Muhammed Kasım Huseyni Kazvini: Bu eser, 1090 yılında tercüme olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, 3356)

Bu kitap, şu başlıklar altında birçok kez özetlenmiştir:

1- *El Cunnetu'l Vakiye Ve'l Cennetu'l Bakiye* (Fihrist'e Mişkat 1/91): bu özet, Kefe'mi'nin kendi kalemiyle yazılmıştır. *Zeria* yazarının kaydettiği üzere (4/94, 95) dört kez Farsça'ya tercüme olunmuştur.

2- *El Envaru'l Muktebese* (*Zeria* 5/156)¹⁵

3- *Davu'l Misbah*, Seyyid Mesud b. Fadlullah Hasani Huseyni: Bu eser, Kefe'mi'nin *Misbahı*'nın bir özetidir. Bu eserin, kapağı üzerinde 1107 tarihi kaydedilmiş bir nüshası mevcuttur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:898)

4- *Ziyau's Sakaleyn*, Mirza Hatem b. Nizamu'l Mulk Nizamu'l Mulki: Bu eser, Kef'emî'nin *Misbahı*'ndan alıntıdır. Esere sadece bazı taharet ve namaz ahkâmı eklenmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6587)

Tercüme-i El Beledü'l Emin, Davud b. Şeyh Muhammed Kerbelai: Bu eser, Şah Sultan Huseyn'in emriyle 1153 yılında kaleme alınmıştır. Dua metinlerini içeren her satırın bir altına Farsça tercümesi yazılmıştır. (Fihrist'e Mişkat 1/35)

¹³ Fihrist-i Mişkat, c.1, s.224

¹⁴ Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.154-155

¹⁵ Fihrist-i Mişkat, c.1, s.90

Kef'emî'nin *Muhasebetu'n Nefs* adında bir kitabı daha bulunmaktadır. Bu kitap "Ya Nefs" hitabıyla başlayan cümlelerden oluşmakta ve kitabın sonunda manzum bir münacat bulunmaktadır. (Fihrist-e Daneşgah c.12, s.2606)

Kef'emî'den Hacı Şeyh Abbas Kummi'ye Kadar En Seçkin Dua Kitapları

Safevîler'in İran'da zafere erişmelerinden sonra Şîî edebiyatı bütün alanlarda gelişmeye başladı. Bu gelişime hem telif hem de tercüme sahasında gerçekleşmekteydi. Başka bir yerde de değindiğimiz üzere, bu tercüme hareketi bütün alanlarda ve bütün Şîî metinlerini kapsamaktaydı.¹⁶ Bir önceki bölümde Şeyh Tusi ve Kefe'mî'nin kitaplarının tercümelerine değindiğimizden, burada yeniden ele almayacağız. Buna mukabil, bu tarihsel süreçte telif edilmiş eserleri alfabetik sıralamaya göre ele alacağız¹⁷:

1- *Adab-e Abbasi*, Sadruddin Muhammed b. Muhim Ali Tebrizi: Bu eser, Şeyh Bahai'nin *Miftahu'l Felah* kitabının tercümesidir. Mütercim, Şehy Bahai'nin bizzat kendi öğrencisidir.¹⁸ (Fihrist'e Mar'aşî, 3953,8988)

2- *Ebvabu'l Cinan Ve Beşairu'r Rıdvan*, Şeyh Hıdır b. Şelal Âl-i Huddam Necefi: Yazar, Şeyh Cafer Kaşifu'l Gıta'nın öğrencilerindendir ve hicri 1255'te vefat etmiştir. (Fihrist-e Mişkât, 1/1)

3- *A'mal-e Devazdeh Mah-e Sal*: Yazarı bilinmiyor. (Fihrist'e Mar'aşî, No:31)

4- *El Elvahu's Semaviyye*, Mirr Seyyid Muhammed Huseyn b. Muhammed Salih b.Abdulvasi' Huseyni Hatunabadi (ö.1151 Fihrist-e Mişkât, 1/9)

5- *Enisu'l Abidin*, Molla Muhammed Tabib: Onuncu yüzyıl âlimlerindendir. Bu kitap, Kef'emî'nin *Beledu'l Emîni*'ne benzetilmektedir ve 1071 yılında Farsça 'ya çevrilmiştir. (Fihrist-e Mişkât, 1/17; Fihrist'e Mar'aşî, No: 5218)

6- *Bakıyat-e Salihat*, Seyyid Ebu'l Hasan b. Muhammed Hadi Tonekabuni ö.1255 (Fihrist'e Mar'aşî, No:5412)

7- *Bahru'l Mağfiret*, Seyyid Muhammed Rıza b. Muhammed Kasım Kazvini: Bu eser, on ikinci yüzyılda telif olunmuş olup 1123'te yazılmış bir nüshası, müellifin yaşadığı dönemde kaleme alınmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No:376,902, 6472) Bu yazar aynı zamanda Cennetu'l Bakiye'nin mütercimlerindendir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 3356)

8- *Tabsiratu'l Müctehidin*, Şeyh Ali b. Bakır Buruceni: 14. Yüzyıl âlimlerindendir. (Fihrist'e Mar'aşî, No:2927)

9- *Tuhfetu'l Ebrar Tercüme-i Hulasatu'l Ezkar*, Yazarı bilinmiyor. Feyz'in *Hulasatu'l Ezkarı*'nın bu tercümesi 1129 yılında kaleme alınmıştır. (Fihrist-e Mişkât, 1/29)

¹⁶ Yadname-i Lahici, "Tercüme-i Mutun-e Arabi Be Parsi Der Dovre-i Safevi ve Nakş-e An Der Revac-e Teşeyyü' Der İran" makalesi.

¹⁷ Açık olsa gerektir ki biz burada, mevcut bütün eserleri sıralama niyetinde değiliz. Yoksa elimizdeki makale birkaç katına ulaşır.

¹⁸ Bkz. *Miras-e İslamiye İran, Defter-e Sovvom*, s.369; Fihrist-e Kitabhane-i Meclis, c.22, s.294, Dipnot

**Safeviler'in İran'da zafere
erişmelerinden sonra Şîi edebiyatı
bütün alanlarda gelişmeye başladı.
Bu gelişime hem telif hem de tercüme
sahasında gerçekleşmekteydi. Bu
tercüme hareketi bütün alanlarda ve
bütün Şîi metinlerini kapsamaktaydı.**

10- *Tuhfetu'l Abidin*, Molla Abdullah b. Huseyn Baba Simnani: On birinci yüz-
yıl âlimlerindendir. Bu eserin 1077 tarihli bir nüshası mevcuttur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:
1741, 8482)

11- *Tuhfetu'n Nasikin Ve Zadû's Salikin*, Lutfullah b. Kemaluddin Huseyn b. Lutful-
lah (on birinci yüzyıl): Bu eserin telifi 28 Cemadissani 1090 da tamamlanmıştır. (Fihrist'e
Mar'aşî, No: 3993)

12- *Tercüme-i Hulasatu'l Ezkar*, Molla Muhammed Şefi' Necat: (Fihrist'e Mar'aşî,
No:35)

13- *Tercüme-i Duahay-e Emirülmüminin (a.s)*: Seyyid Muhammed b. Muhammed
Emin Huseyni (12.yy): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9266)

14- *Tercüme-i Miftahu'l Felah*, Ağa Cemal b. Ağa Huseyn Hansari: Fihrist-e Mişkat,
1/39; (Fihrist'e Mar'aşî, No: 819, 992, 2816, 7208,7710)

15- *Tercüme-i Münacat-e Alevi*, Ebu Muhammed Huseyni Musevi Hadım: Şah Sultan
Huseyn Safevi için kaleme alınan birkaç dua tercümesidir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 612)

16- *Tercüme-i Hulasatu'l Ezkar*, Muhammed Zaman b. Kelb Ali Tebrizi: Bu mütercim, aynı zamanda bu satırların yazarının çalışmasıyla yayımlanan *Feraidu'l Fevaid* kitabının yazarıdır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 5214)

17- *Camî'u'l Fusul Ve Kamî'u'l Fudul*, Mevlâ Tacuddin İsfahani (Fazıl Hindi'nin babası): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2046)

18- *Camî'u'l Fuyuzat*, Esedullah b. Muhammed İbrahim: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 8981)

19- *Camî'-e Müeyyedi ve Feyz-i Müebbedi*, ?: Üçüncü cildi, Kitabhane-i Mar'aşî'de bulunan çok çeşitli dualar içeren tafsilatlı bir kitaptır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1347)

20- *Cenahu'n Necah İla Berahi'l Rebah*, Alemu'l Huda lakabıyla tanınan Nureddin Muhammed b. Muhsin b. Murtaza: (Fihrist-e Mişkat, 1/88)

21- *Cevahiru'd Deavat*, Mir Muhammed b. Abdalbaki Hatunabadi (13. yy): (Fihrist'e Mar'aşî, No:2932)

22- *Cevahir-e Meknune*, Molla Mustafa b. Muhammed Hoi: Bu kitap, 1255 yılında yazılmış olup 1266'da müellifin kendisi tarafından yeniden yazılmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1951)

23- *Cevahiru'l Mensure Fi'l Ediyeti'l Me'sure*, Seyyid Abdulhasib b. Ahmed Alevi Amuli (on birinci yüzyıl): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1146)

24- *Hablu'l Metin Ve'l Urvetu'l Vuska Li'l Mütemessikin*, Esedullah b. Muhammed İbrahim Kazvini (On üçüncü yüzyıl): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 44)

25- *Husun-e İlahiyye*, Ebu Ali b. Muhammed Bakır Huseyni: Bu kitap, Ağa Cemal'in emriyle Safevi sultanına ithafen yazılmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2000)

26- *Hezain-e Cevahir-e Sultani*, Mir Muhammed Huseyn b. Muhammed Salih Hatunabadi (ö.1151): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 713, 6201, 6223)

27- *Hulasatu'l Ezkar*, Molla Muhsin Fey-i Kaşani: Yazar, bu kitabı 1033 yılında 26 yaşındayken telif etmiştir. (Fihrist-e Mişkat, 1/105)

28- *Hulasatu'l Mutaabbidin Ve Zahiretu'l Müctehidin*, Nureddin b. Abdussamed b. Huseyn Huseyni Musevi Bahrani: Bu kitap 1116 yılında telif olunmuştur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3679)

29- *Deavatu's Salihin ve Necatu't Talihin*, Selahuddin Mesud b. Mahmud Latifi (onbirinci yüzyıl): Bu Kitap 1093 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1629)

30- *Zahiretu'l A'mal*, Yahya b. Muhammed Bakır Meraği: Bu kitapta daha ziyade Merhum Mecclisi'nin eserlerinden faydalanılmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1831)

31- *Zari'atu'z Zerae*: Molla Muhsin Feyz_i Kaşani: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 598)

32- *Zeriatu'n Necat*, Mir Muhammed Salih b. Abdolvasi' Hatunabadi (ö.1116): Denildiği üzere, Merhum Meclisi *Zadu'l Mead*'ı yazmadan önce halkı bu kitaba yönlendirmiş. (Fihrist'e Mar'aşî, No:413)

33- *Rebiu'l Esabi'*, Molla Muhammed Bakır Meclisi: Gece ve gündüzlerde, özellikle de Cuma günleri okunacak virt ve duaları içermektedir. (Fihrist'e Mar'aşî, No:8955; Fihrist-e Mişkat, 1/118)

34- *Ruhu'l Cinan Fi Muhtasari A'mali Şehr-i Ramazan*, Şeyh Huseyn b. Ali Kudeyhi Behrani: bu kitap, 1353 yılının Sefer ayında telif edilmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9162)

35- *Ravdatu'l Ezkar*, Meccub mahlasıyla meşhur Şerefuddin Muhammed b. Muhammed Tebrizi: Bu kitap 1083 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1092)

36- *Ravdatu'l Felah*, ?: Bu kitap, namaz ahkâmı, namaz duaları ve meşhur duaların çoğunu içermektedir. Bu eser, Şah Süleyman Safevi'ye ithaf edilmiştir. (Mişkat 1/1)

37- *Riyazu's Salihin*, ?: Bu eserin Hicri on ikinci yüzyıldan kalma bir nüshası elimizde bulunup gece ve gündüzlerde okunan duaların yanı sıra birçok dua içermektedir.

38- *Riyazu'l Müctehidin*, Radiyuddin Muhammed b. Muhammed Şefi' Müstevfi: 1079 yılının Cemadissani ayında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:789, 9952)

39- *Riyazu'l Müminin Ve Hadaiku'l Muttakin*, Muhammed Taki Meclisi: Dua adabıyla ilgilidir. (Fihrist'e Mar'aşî, No:9850)

40- *Zadu'l Abidin Li Yevmi'd Din*: Molla Muhammed Alil b. Muhammed Berğani: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 717)

41- *Zadu'l Ukba*, Molla Muhsin Feyz-i Kaşani: Recep, Şaban ve Ramazan duaları. (Mişkat 1/122)

42- *Zadu'l Mead*, Molla Muhammed Bakır Meclisi: Bu kitap 1107 yılında telif olunmuş olup 200 yıl boyunca halkın umumu arasında bir dua kitabı olarak revaç bulmuştur. Bu kitap, onlarca kez basılıp yayımlanmıştır. (Mişkat 1/123)

43- *Zübdetü'd Deavat*, Ebu'l Hasan muhammed b. Yusuf Askeri Bayreyni: Şeyh Bahai'nin öğrencilerinden olup 998, 999 ve 1000 yıllarında ondan icazet almıştır. (Mişkat 1/126; Fihrist'e Mar'aşî, No:5971; Daneşgah No:355; Fihrist-e Mescid-i A'zam No:3902) *Nuzhetu'z Zahid* bu kitabın kaynakları arasındadır.

44- *Zübdetü'd Deavat*, Muhammed Hadi b. Mir Levhi Musevi Huseyni: Bu eser, 1081 yılında telif olunmuştur. (Fihrist-e Mescid-i A'zam No: 3192)

45- *Zübdetü'd Deavat Ve'l Adab*, Muhammed Süleyman b. Tarikuli El Corci (on ikinci yüzyıl): Kitabın üzerinde 1125 tarihi kaydedilmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 7722)

46- *Zeynu'l Müminin*, Cafer b. El Ğazi razi: Bu eser 1086 yılında tamamlanmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6177)

47- *Siracu'l Müctehidin*, (Fihrist'e Mar'aşî, No:3769)

48- *Sefinetu'n Necat*, Ali Aşgar b. Muhammed b. Yusuf Kazvini: Molla Halil Kazvini'nin (ö.1089) öğrencilerindendir. (Mişkat 1/128; Mar'aşî No: 6043)

49- *Salahu'l Abidin Ve Enisu'z Zakirin*, Seyyid Abdullah b. Muhammed Rıza Şubber Kazımeyni (ö. 1242) (Fihrist'e Mar'aşî, No: 705)

50- *Sahaifu'l A'mal*, Molla Haydar Ali b. Nimetukllah Tabasi: Bu kitap 1006 yılı Şevval ayında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1184; Fihrist-e Mişkat, 1/151)

51- *Es Sahifetu'l Alaviyye Ve't Tuhfetu'l Murtezeviyye*, Abdullah b. Salih Mahuzi (Fihrist'e Mar'aşî, No:3641, 9743)

52- *Ziyau's Sakaleyn*, Mirza Hatem b. Nizamu'l Mulk Nizamu'l Mulki: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6578)

53- *Ziyau'l Abidin*, Mirza Alikuli Han Karçağay Han: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6602)

54- *Aynu'l Hayat*, Muhammed Mehdi b. Ali Aşğar b. Muhammed Yusuf Kazvini: Birinci babı *Misbah*'tan nakledilen duaları içermekte ikinci babı diğer dualara şamildir. Bir nüshası 28 Zilkade 1118 tarihini taşımaktadır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 3979)

55- *Çunyetu'l Mutaabbid*, Seyyid Ziyaudddin Muhammed İbrahim Huseyni Mar'aşî (13.Yy): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 109)

56- *Fethu'l Ebvab*, mirza Muhammed Hadi b. Ali BecestanıHairi (ö. 1368): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9201)

57- *Farahu's Salihin*, ?: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 7272)

58- *Kitabu'd Dua*, Muhammed Kerim b. Muhammed Sadık Meclisi: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1981)

59- *El Kelimu't Tayyib Ve'l Amelu's Salih*, Mevlana Mir Mahmud b. Ali El Meşhedî (Şeyh Hurr ile muasır): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 127)

60- *El Kelimu't Tayyib Ve'l Amelu's Salih Ve'l Ğaybu's Sayyib Ve'l Mizanu'r Racih*, Şeyh Abdullah b. Salih Semahici (ö. 1153): Bu eser 1132 yılında El Amelu's Salih Ve'l Mizanu'r Racih tercümesi yazıldıktan sonra telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 4260)

61- *El Kelimu't Tayyib Ve'l Ğaybu's Sayyib*, Sadruddin Ali Han b. Nizamuddin Ahmed Huseyni (ö.1120) (Zeria 18/128; Fihrist'e Mar'aşî, No:8963)

62- *El Leali's Seniyye Ve's Sahifetu'l Caferiyye*, Şeyh Muhammed b. Huseyn b. Muhammed Hasan Şeriatmedar Tebrizi: Bu eser 1318 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 5223)

63- *Lubbu'l Hesenat*, Feyz-i Kaşani: 1073 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 8236)

64- *Mecmau't Tibyan Fi A'mali Şehri Ramadan*, El Fakir İbnu'l Fakir El İsfahani ?: On ikinci yüzyıla aittir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9349)

65- *Mecmua-i Duai*, ?: 913 yılında derlenmiştir. (Mişkat 1/1979)

66- *Mecmua-i Duai*, Abdulkерim b. Ebu'l Hasan Huraskani: On üçüncü yüzyıl alimlerindenir. (Mîşkat 1/196)

67- *Mahzenü'd Deavat*, Seyyid Muhammed Abdulhasib b. Ahmed Alevi Amuli: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6029)

68- *Mir'atu's Salihin*, Huseyn b. Fazlali Tebrizi:bu kitabın on birinci yüzyıldan kalma bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3813)

69- *Mirkatu'l Cinan İla Revdatu'l Cinan*, Alemu'l Huda (ö. 1115): Feyz-i Kaşani'nin oğludur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 5823, 5827)

70- *Misbahu'l Abidin*, Seyyid Zeynulabidin Huseyni: Bu eser, Şah Safi (ö.1051) adına telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2537, 2633)

71- *Mi'racu'l Müminin*, Rüstem b. Safi Kuli Han: Bu eser Şah Süleyman adına telif olunmuştur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3618)

72- *Mefatihü'n Necat-e Abbasi*, Molla Muhammed bakır b. Muhammed Mümin; Muhakkik Sebzevari (ö. 1090) lakabıyla meşhurdur: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1623)

73- *Miftahu'l Felah*, Şeyh Bahai: Bu kitap gece-gündüz dualarıyla ilgilidir ve defalarca Farsça 'ya tercüme edilmiştir. (Fihrist'e Mişkat 1/216; Kitabhane-i Fazıl Hansar No:396; Mar'aşî No:8197) Bu kitabın bir taklidi olan Mikladu'n Necah 1318 yılında telif edilmiştir. (Fihrist'e Mişkat 1/223)

74- *Miftahu'n Necah*, Molla Muhammed Cafer b. Muhammed Taki Meclisi: (Fihrist-e Mar'aşî No:5153)

75- *Mekasidu's Salihin*, Seyyid Muhammed Bakır b. Muhammed Şirazi (on üçüncü yüzyıl): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2671)

76- *Mekasidu'l Abidin*, Seyyid Muhammed Hasan b. Muhammed Askeri Simnani (On üçüncü yüzyıl): Yazar, bu kitabı Minhacu'l Arifin'den sonra kaleme almıştır. (Fihrist-e Mar'aşî No: 7600)

77- *Mikbasu'l Mesabih*, Molla Muhammed Bakır Meclisi: (Fihrist-e Mar'aşî No: 37, 2911,4226)

78- *Melazu'd Dai Ve Meazu's Sai*, Molla Lutfali b. Ahmed Moğani Tebrizi (ö.1262): (Fihrist-e Mar'aşî No: 1245)

79- *Muntahabu'd Deavat*, Haydar b. Huseynali Tabasi: Bu kitabın 979 yılı 6 Rebiu'l Evvel ayında yazılan bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No:2083)

80- *Muntahabu'd Deavat*, Muhammed Bakır b. Ebi'l Kasım Şirazi: (Fihrist-e Mar'aşî No: 2091)

81- *Minhacu's Salah*, Refiüddin Muhammed b. Ali Rıza Geylani: 1110 tarihli bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No:1369)

82- *Minhacu'l Arifin Ve Mi'racu'l Abidin*, Seyyid Muhammed Hasan b. Muhammed Askeri Simnani (onüçüncü yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No:5972)

83- *Minhacu'l Felah*, Alib. Şah Muhammed Bafeki (on birinci yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No: 4050, 9495)

84- *Minhacu'l Müminin*, Seyyid Ebu Turab b. Ebu'lk Hasan Ezğedi: Bu kitabın 992 Ramazan ayında telif olunan bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No: 5219)

85- *Necatu'l Müznibin*, Hacı Ali Ağa İpekçi Tebrizi: (Fihrist-e Mar'aşî No: 30)

86- *Nuhbetu'd Deavat*, Şeyh Sadıkb. Ahmed (On ikinci yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No: 5219)

87- *Nefaisu'd Deavat*, Fihrist-e Mar'aşî No: 3561'de kaydedilmişse de o konumda tanıtılmamıştır.

88- *El Vesail İla'l Mesail*, Abdullah b. Muhammed Gencevi: 1327 yılında tamamlanmış bilinen bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No:7307)

89- *Vesiletu's Şifa*, Seyyid Muhammed Bakır b. Muhammed Salih Razavî: Fihrist-e Mar'aşî No: 871)

90- *Vesiletu'n Necat*, Mirza Hasan b. Abdurresul Zenuzi (ö.1218): (Fihrist-e Mar'aşî No:7745)

91- *Hediyetu'l Ecille Fi Rü'yeti'l Ehille*, Abdulmutallib Hasan b. Muhammed İs-fahani: Bu eser dokuz Zilkade 1089'da telif olunmuştur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3539, 3612; Fihrist-e Mar'aşî No: 4056) Müellifin kaydettiği üzere bu kitap, kendi kaleminden Hibetu'l Visal Fi Ediyeti Rü'yeti'l Hilal kitabının bir özetiidir.

92- *Hediyetu's Sadat Ve Mecmuatu's Saadat*, Şeyh Muhsin b. Muhammed Refi' Reştî İs-fahani (On üçüncü yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No: 8855)

“*Kitab-ı Dua*” adı altında fakat yazarı belirtilmeksizin muhtelif zamanlarda telif olunan yahut istinsah olunan kitap mecmuaları, kütüphanelerde mevcuttur. Bu cümleden 33, 569, 641, 751, 4352, 7022, 8304, 8688, 8690, 8699, 8726, 8968, 9004, 9018, 9073, 9082, 9221, 9236, 9288, 9430, 9820 numaralarını taşıyan bu kitaplar “*Kitab-ı Dua*” başlığı altında *Kitabhane-i Mara'si*'de arşivlenmiştir. *Kitabhane-i Astane-i Kuds-i Razavî*'de alfabetik sıralama göre 32 ve 33. Sayfalarda da yazarı bilinen-bilinmeyen ve muhtelif tarihlerde kaleme alınmış onlarca dua kitabı bulunmaktadır.

Çağdaş Dönemde Dua Edebiyatı

Geçen yüzyıl içerisinde birçok dua kitabı telif edilmiş ve içlerinden bazıları özel bir şöret elde etmişlerdir. Bu cümleden *Miftahu'l Cinan*, Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan*'ı ve Allame Seyyid Muhsin Emin'in *Miftahu'l Cennat* kitapları örnek gösterilebilir. Bu üç kitaptan *Miftahu'l Cinan*, Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan*'ından önceki dönemde elde ettiği gayet yaygın şöhretine rağmen yazarı bilinmeyen kitaplardandır. Bu

eserin, Şeyh Esedullah Tahrani Hairi'ye (ö.1333) ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu kitap, güvenilir bir kaynak olarak bilinmemektedir. Bu husus, Mirza Huseyn Nuri'nin *Lu'lu' Ve Mercan* kitabında belirtilmiştir.¹⁹ Mamafih bu kitabın şöhreti öyle bir düzeye erişmişti ki hatta günümüzde dahi ileri yaştaki şahıslar, Şeyh Abbas'ın *Mefatihi*'nden *Miftah* diye yad etmektedirler.

Dikkate şayan nükte, iki kitap arasındaki az bir farkla isim benzerliğidir. Hiç kuşkusuz son iki şahıs *Miftahu'l Cinan* kitabının ismini iktibas ederek kendi kitaplarının meşhur olmasına zemin hazırlamışlardır. Tüm bunların yanı sıra tabi ki Şeyh Abbas'ın çalışmasının titizliği ve kapsayıcılığı, kitabının hızla halk arasında şöhret kazanmasına sebep olmuştur. Öyle ki günümüzde *Mefatihu'l Cinan* kitabının olmadığı çok az Şiî ev vardır. Genellikle her evde *Kur'an*, *Nehcül Belağa* ve *Mefatihu'l Cinan* bulunmaktadır. Son dönemde yazılan eserler arasında Mirza Ağa Melik Tebrizi'nin *El Murakabat* kitabından da söz etmek gerekir. Zira bu eserin, nefis tezkiyesine önem veren zümreler arasında özel talepleri vardır. Ayetullah Mişkini'nin *Misbahu'l Münir* kitabı da, içerdiği duaların dikkate şayan tercümesiyle birlikte sınırlı bir sahada ilgi odağı olmuştur.

Görebildiğimiz kadarıyla bizler halen eski metinlere istinat etmeye muhtacız ve bu metinlerin yeniden tercüme edilmeesi yomunda gayret sarf etmeliyiz. Son dönemlerde *Kur'an* ve *Nehcü'l Belağa* tercümelerini kaleme alan işinin erbabı yazarlar, eğer Şeyh'in *Misbahu'l Müteheccid* kitabının tercümesini de uhdedar olacak olurlarsa Şiî dua edebiyatında, mevcut problemlerden arındırılmış ve âlimane bir metnin hazırlanıp halka sunulması ümidini taşıyabiliriz.

Bir nüshası Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesinde bulunan *Muhtasar-ı Misbah* kitabının eski bir tercümesinin yayınlanması, yedinci yüzyılın şirin Farsçasıyla kaleme alınmış bir eserin ihyası doğrultusunda atılmış bir adım olmanın yanı sıra Fars edebiyatında Şiîlik konusuna dair değerli bir eserin ihyası anlamına da gelmektedir.

Ehli Sünnet ve Dua

Burada, bu konuyla alakalı dağınık bir şekilde elde ettiğimiz malumatı kısaca takdim etmeye çalışacağız. Zira bu konuda bağımsız bir çalışmanın kaçınılmazlığına inanmaktayız.

Sünnilerin derlemiş oldukları duaların büyük çoğunluğu, Allah Resul'ünden (s.a.a) rivayet olunan dualardır. Bu eserlerin en eskilerinden biri Abdülkerim b. Muhammed Sem'ani'nin (ö.562) *Kitabu'l Edi'yyeti'l Merviyje Ani'l Hadreti'n Nebeviyye* eseridir. Bu kitap, İbn Tavs'un kaynakları arasında da yer almaktadır.²⁰

Bir diğer eser, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed El Cezeri'nin *Hısnu'l Hasin* kitabıdır. Müellifin bu eser üzerine bir de *Müftahu'l Udde* adında şerhi bulunmaktadır. (Fihrist-e Mar'aşî, No:7282) *Hısnu'l Hasin*, Farsçaya da tercüme edilmiştir. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 300) *Hısnu'l Hasin*'in *Hırz-e Sin Tercüme-i Hısn-ı Hasin ve Feth-i Mübin*

¹⁹ Zeria, c.21, s.324

²⁰ Kitabhane-i İbn-i Tavus, 168

Sünnilerin derlemiş oldukları duaların büyük çoğunluğu, Allah Resul'ünden (s.a.a) rivayet olunan dualardır. Bu eserlerin en eskilerinden biri Abdülkerim b. Muhammed Sem'ani'nin (ö.562) Kitabı'l Edi'yyeti'l Merviyye Ani'l Hadreti'n Nebeviyye eseridir. Bu kitap, İbn Tavus'un kaynakları arasında da yer almaktadır.

Der Tercüme-i Hısn-ı Hasin adında iki tercümesi daha bulunmaktadır. (Fihrist-e Mar'aşı, No:795, 4963, 1012)

Şeyh İbrahim b. Hasan Ahissai Hanefi, *Def'u'l Esa Fi Ezkari's Subhi Ve'l Mesa* adında bir kitap kaleme almış ve yine kendisi *Bastu'l Kisa LiDef'i'l Esa* adında bir kitapla bu eseri şerh etmiştir. (Fihrist-e Mar'aşı, No: 7282)

Hilyetu'l Ebrar Ve Şi'aru'l Ahyar Fi Telhisi'd Deavat ve'l Ezkar: Muhyiddin Yahya b. Şerefuddin Nevevi Şafii (ö.676) (Fihrist-e Mar'aşı, No:920)

İbn Tavus'un *Fethu'l Ebbab* da alıntılarda bulunduğu *El Erbain Fi'l Ediyyeti'l Me'sure An Seyyidi'l Mürselin* adında bir kitaptan söz edilmektedir.²¹ Yine İbn Tavus *Muhcu'd Deavat* kitabında *El Behiyy Fi Deavati'n Nebi (s.a.a)* adlı bir eserden alıntılarda bulunmuştur. Bu eser Ebu Muhammed El Hurremi'ye (hicri altıncı yüzyılın ortalarında yaşamıştır) aittir.²²

Ebu Musa Muhammed b. Ebi Bekr Medeni'nin *Düsturu'l Müzekkirin Ve Menşuru'l Mutaabbidin* kitabı da Ehli Sünnet'in dua kitapları arasındadır. İbn Tavus *El İkbāl*'de birçok kez bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.247)

Nasr b. Yakub Dineveri'nin (Beşinci yüzyılın başlarında yaşamıştır) *Cami'u'd Deavat* kitabı Ehli Sünnet'in bir diğer dua kitabıdır. İbn Tavus *Cemalu'l Usbu'* da bu kitaptan faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.325)

Halef b. Abdulmelik b. Beşkal'in (ö.587) *Kitabu'l Müstağisin* eseri bir diğer dua kitabıdır. Bu kitap da İbn Tavus'un kaynakları arasında yer almaktadır. (Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.460)

Dua kitapları arasında ele alınan *Et Tuhfetu Fi'l Ediyye* Abdurrahman b. Muhammed b. Ali Hulvani'ye (ö.546) aittir. İbn Tavus *El İkbāl*'de bu eserden de nakiller yapmıştır. Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.878)

²¹ Age. s.193

²² Age. s. 220

Silahu'l Mümin, Takıyuddin Muhammed b. Muhammed Mısri Ğernati (ö. 745): Bu kitabın 805 tarihli bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 1406)

Amelu'l Yevm Ve'l Leyle, Celaluddin Suyuti (ö.911): (Fihrist-e Mar'aşî, No: 2343)

Es Sihamu'l Musabe Fi'd Deavati'l Mucabe, Şerefuddin Ahmed b. Ali b. Yusuf El Buni (Fihrist-e Mar'aşî, No: 629)

Riyazu's Salihin, Nevevi: Bu kitap, Ehli Sünnet'in en yaygın dua kitabıdır. Subhi Salih, bu kitaba *Menhelu'l Varidin Fi Şerhi Riyazi's Salihin* adında bir şerh yazmıştır.

Ama mutlaka Sünni dua edebiyatı yukarıda ismini getirdiğimiz kitaplardan çok daha fazladır.

Sofiler ve Dua-Salavat Edebiyatı

Ehli Sünnet ve diğer fırkalara mensup sofilerin, kendilerinin bizzat vird ve zikir inşa ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu tür dua ve zikirler, bu topluluk arasında oldukça yaygındır. Bir örneği *Mecmu'u'd Deavat* diye anılan ve Seyyid Ali Hemedani tarafından inşa olunan dualar, Muhammed b. Usame'nin virdleri ve Üveys Karani virdi gibi bu fırkanın kutuplarına ait zikirleri içeren bir mecmuadır. (Fihrist-e Mar'aşî, c.9, s.255, No:3654)

*Allah Resulü (s.a.a) ve Ehli Beyt (a.s) için bir tür dua olan salavat inşası da gayet yaygın bir edebiyattır. Bu "salavat" eserlerinin en meşhurlarından ikisi İbn Arabi ve Hacı Nasıruddin'e mensup eserlerdir. Daha sonraları birçok sofi bu tür salavat eserlerini kaleme almışlardır. Bir diğer örnek Ruzbehan Honci'nin *Salavatu'l Hadım İla'l Mahdum* kitabıdır ki bu kitap On Dört Masum'a salavat'ın şerhi üzerinedir. Feyz'in oğlu Alemu'l Hüda'nın *Salavatiyye-i Feyz* eseri de bu cümledendir.²³*

Bir diğer örnek, 4 Zilhicce 1129 tarihinde yazılan, *El İlman Ve'l İ'lam Bi Nefseti Mevlana Abdusselam* kitabıdır ki "salavatiyye" formunda bir eserdir. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 8581)

"Zahiretu'l Ahire" ve "Nuzhetu'z Zahid"

Farsça Şîi dua metinleri içerisinde en eski iki eserden biri *Zahiretu'l Ahire*, öteki *Nuzhetu'z Zahid* ve *Nühzetu'l Abid*'tir.

Daha önce de değindiğimiz üzere *Zahiretu'l Ahire*, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ebi'l Hüseyin Temimi'ye aittir. Biz, yazarın sadece 520 ila 533 hicri yılları arasındaki hayatıyla ilgili bazı bilgilere sahibiz. Bu dua eserini Fars edebiyatındaki en eski Şîi eser olarak bilmek gerekir. Burada bu kitabın mukaddimesinin bir bölümünü aktaracağız:

"... Efendimiz Muhammed ve onun tertemiz aline salat olsun! Emir Seyyid Reis Şerefu' Sade Cemalu'l İtre Muhammed b. Ebi Talib B Ebi Muhammed El Musevi dönemini – ki Allah beni onunla nimetlendirmiştir- bu kitabın yazarı Ali b. Şeyh Fakih Âlim Zahit

²³ Bkz. *Miras-e İslamiy'e İran, Defter-i Sovvom*

Muhammed b. Ebi'l Hasan b. Abdussamed Temimi tarafından sınamadan geçirdiğinde ahvalini rıza ve kerem ile bezenmiş buldu. Zahirin gereğine uygun, batını beğenilmeyen her hareket ve duruştan safi ve ari, gündüz ve geceleri olması gereken vecih üzere idi – Allah onun ecrini versin!- Şaşılasi bir durum değildir bu, zira o, Risâlet ağacının bir dalı ve şeceresinin bir koludur. Ata ve dedelerinin güzel ahlaklarının taharet ve ismet bahçelerinde serpilmiş, o minval üzere hareket etmiş ve salah ve takvayı şiar ve libas edinmiştir. Onu bu hal üzere bulunca, onunla dostluk hakkına riayet etmek istedim ve onun ahvaliyle uyumlu bir kitap yazmayı kendime vacip bildim. Ashabımızın –Allah onlara rahmet etsin- kitaplarına müracaat ettim, öz ve hülâsasını çıkardım. Üstesinden gelinmeyecek ve melal ve sıkıntı verecek şekilde çok uzun olmamasına ve amel edildiğinde ona sayısız sevap kazandıracak bir muhtevaya sahip olmasına dikkat ettim. Kitabın adını *Zahiretu'l Ahire* koydum. Kitabın akışı dört fasıl üzere düzenlendi:

Birinci Fasil: Farz ve sünnetlerin takibatını hatırlatmak

İkinci Fasil: Bazı günlerde yerine getirilmesi gereken ameller

Üçüncü Fasil: Sabah ve akşamları okunması gereken korunma ve benzeri amaçlı dualar

Dördüncü Fasil: Farklı konularla ilgili dualar ve İmam Rıza (a.s) ziyareti

Ümidim o ki Seyyid Reis ya da bu kitaptan faydalanan yahut okuyan herkes beni duayla yâd etsin.”

Nüzhetu'z Zahid altıncı veya yedinci yüzyıla ait dini bir eserdir. Lakin ne yazık ki Masum İmamların (a.s) pak Şiîlerinden olan ve Farsça konuşan yazarını tanımıyoruz. Bu eser, Masum İmamların (a.s) ölümsüz mirası ve ebedi Şîi dua irfan geleneğinin izinde ve Şiîlere, Allah'a giden yolda kılavuz olma gayesiyle yazılmıştır. Yazar, muteber Şiî kaynaklarından faydalananak yıllık ibadet ve amellerle ilgili metinleri bir araya getirmiştir. Bu doğrultuda haftanın günleri, yılın aylarına mahsus ameller ve yıllık duaların yanı sıra namaz takibati, Ramazan ayı adabı, müstehap namazlar ve Küsuf Namazı gibi bazı vacip namazlarla ilgili ahkâm ve duaları da içermektedir. Yazar, her bir bölümde duaları nakletmenin yanında o döneme özgü şirin Farsça şivesiyle çoğunlukla Masum İmamların (a.s) cana can katan buyruklarının tercümesi olan açıklamalarda da bulunmuştur. Yazarın kendisi mukaddimede şöyle der:

“Biz bu kitapta dinin rükünleri, hikmet ve yakın madenleri ve Hakk'ın yeryüzü sakinleri içerisinde seçtiği güzide insanlar olan Masum İmamlardan (s.a.a) nakledilmiş namaz ve dualardan öz ve hülâsa olup ihlas ile amel edildiğinde her iki cihan saadetini kazandıranları bir araya getirdik.”

Sözün devamında ise kitabı nasıl telif ettiği hakkında şöyle der:

“Bu cümle içerisinde namaz ve duadan gayri bir şey getirmedi. Elimizde olanlar hususunda seçim ve özet yolunu kat ettik; yani gözün, sırf gözbebeğine kanaat ettik ve müsveddeler arasından en aydınlık olanıyla yetindik. Zira vakit dar ve himmetler gayet kurludur. Ümit şu ki bu kitaptan bir fayda sağlayan yahut amel eden herkes hayır duasını esirgemesin çünkü Hazreti İlah dergâhında asla eli sıkılık ve reddetme olmaz.”

Yazar daha sonra kitabın ismini açıklamaya başlar. Hatırlatmak gerekir ki ana nüshada kitabın adı *Nuzhetu'z Zahid Ve Nühzetu'l Abid* olarak kaydedilmişken bazı diğer nüshalarında kitabın adı *Nezhetu'z Zahid Ve Nühbetu'l Abid* diye anılmış bir diğerinde ise *Nuzhetu'z Zahid Ve Nühzetu'l Abid* şeklinde aktarılmıştır. Meclis nüshası ise başlangıç kısmı eksik olduğundan kitabın adının nasıl kaydedildiğini bilemiyoruz.

Yazarın kendisi kitap için seçmiş olduğu ismin açıklamasında şöyle der:

“Bu kitabı *Nuzhetu'z Zahid Ve ...* diye isimlendirdim. Olur ki zahitlerin gönül gözü için aydınlık kaynağı olur ve abidlerin canları onunla mutluluk bulur ve onu Hakkı'nın ganimetlerini yağmalama için bir fırsat zemini kalarlar.”

Bu açıklamadan yola çıkarak kitabın en doğru isminin *Nuzhetu'z Zahid Ve Nühzetu'l Abid* olduğunu kabullenmek gerekir. Zira “Nühzet” burada fırsatı ganimet bilmek anlamındadır ve bu tabir yazarın “fırsatgah-e ğaret-i ganimet” ifadesiyle uyumludur. Yine hatırlatmaya şayan bir diğer husus *Nuzhetu'z Zahid* kitabının yazarıyla çok az bir zaman farkıyla muasır olması gereken Allame Tabersi'nin *Ġunyetu'l Abid Ve Münyetü'z Zahid* adının taşıyan bir kitabından söz edilmektedir.²⁴ Bu tür isimlendirme benzerliği iki yazarın çağdaş olduklarının bir karinesi olarak görülebilir.

Nuzhetu'z Zahid'in Dini Edebiyatımızdaki Önemi

Bu eser birkaç açıdan önem arz etmektedir. Kitabın önemli özelliklerinden biri, Şeyh Tusi'nin (ra) *Misbahu'l Müteheccid* ve muhtemelen Temimi'nin *Zahiretu'l Ahire* kitaplarından sonra elimize ulaşan en eski dua kitaplarından biri olmasıdır. Unutulmamalıdır ki Şîî dua kültürü, Şeyh Tusi'nin (ö.460) paha biçilmez esrinden sonra, yedinci yüzyılın en önde gelen âlimlerinden Seyyid b. Tavus'un (ö. Zilkade 664) âlimane ve arifane çabalarının bir mirasıdır. Mamafih *Nuzhetu'z Zahid* Seyyid b. Tavus'un kıymetli eserlerinin zuhurundan çok kısa bir süre önce yazılmıştır ve bu itibarla Şîî dua edebiyatında önemli bir halka olarak bilinmelidir.

Yine unutulmamalıdır ki *Nuzhetu'z Zahid* yazarı, kesinlikle Şeyh'in *Misbahı*'ndan faydalanmıştır. Bu husus birçok konunun tertibi ve ayrıca özel bazı konularla ilgili rivayetlerin nakli göz önüne alındığında tam anlamıyla apaçıktır. Elbette tüm bunlara rağmen bu eserin, *Misbah*'ın bir iktibası olarak görülmesi gerektiği anlamına gelmez. Zira *Nuzhetu'z Zahid*'te yer alan duaların birçoğu *Misbah*'ta bulunmamaktadır. Aynı şekilde *Nühzet*'te yer alan bazı dualar *Misbah*'takilerden çok farklı şekilde nakledilmiştir. Bu durum, *Nühzet* yazarının birçok kaynaktan faydalandığı gerçeğinin bir göstergesidir. Bu husus, *Nühzet*'i Şîî dua kaynakları içerisinde en asli kaynaklar arasında görmeyi gerektirecek kadar önemlidir.

Kitabın dini açıdan taşıdığı bir diğer özellik, özet bir çalışmasına rağmen kapsayıcı bir içeriğe sahip olması ve gece-gündüz içerisinde yapılması gereken en önemli amelleri içermesidir. Ki bu özellik *Nühzet*'i bütün Müslümanların faydalanabileceği bir kitap kıvamına kavuşturmuştur. Malumdur ki bu tür eserler, tarihsel süreç içerisinde oldukça çok kalem almıştır. Bu sürecin başlangıcında Şeyh Tusi'nin *Misbahu'l Müteheccid*'i yer alırken son dönemlerin en yaygın eseri Merhum Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan*'ı

²⁴ Zeria, c.16, s.67

“İlah'ım! Sana sesleniyorum, bir tek Seni biliyorum, Seninle iftihar ediyorum, ihtiyaçlarımı sana arz ediyorum ve Sana sığınıyorum, Senden yine Sana firar ediyor ve her halükarda bir tek Sana güveniyorum, Senin fazl ve keremine ümit bağlıyor Sana kul olmakla övünüyorum! Ümit elimi Senin af ve mağfiretinin eteklerine uzatıyor Senin dostlarınla dost düşmanlarına düşman oluyorum! Muhammed ve Âl-i Muhammed'e Senin hatırına selam gönderiyorum! Onlar Senin, Âdemoğulları içerisinde seçkin kulların ve her iki âlemin başının tacı ve medarı iftiharındırlar!”

en son örneklerinden birini teşkil etmektedir. Safevilerin son dönemlerinde Merhum Mec-lisi değerli kitabı *Zadu'l Mead*'ı kaleme almış ve uzun yıllar boyunca gelip giden dua ve ibadet âşıklarının hizmetine sunmuştur. Mamafih *Nüzhetü'z Zahid* şirin Farsça şivesiyle yaptığı açıklamaları, konularının tertip ve düzeni ve her şeyden önemlisi kısa ve özlü anlatımı ile Şiî Dua edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. Daneşpejoh Bey, bu kitabı di-ğher eserlerle karşılaştırma sadedinde şöyle yazar: “*Nuzhetu'z Zahid* gayet şirin ve akıcı biri Farsçayla kaleme alınmış olup Meclisi'nin *Zadu'l Mead*'ı ile Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihi*'nden daha latif ve daha güzel bir dua kitabıdır. Dahası söz konusu kitaplar, sa-hihlik ve akıcılıkta bu kitap karşısında birer hiçtirler. Görüldüğü kadarıyla son dönem-lerde hiç kimse bu kitabı tanıymıyordu ve bilinen bir kitap değildi.”²⁵

Kitabın bir diğer özelliği, açıklamaların Farsça diliyle yazılmış olmasıdır. Bu husus, İmamiye Şiası'nın altıncı ve yedinci yüzyıl İran'ında ne düzeyde yaygın olduğunun bir göstergesidir. Başka bir tabirle, elimizdeki eser On İki İmam Şiîliğinin İran'da köklü bir varlığa sahip olduğunun sağlam bir belgesidir.²⁶

Söz konusu gayet cazip/şirin ifadelerin bir örneği, kitabın ilk satırlarında yer almaktadır:

“İlah'ım! Sana sesleniyorum, bir tek Seni biliyorum, Seninle iftihar ediyorum, ihtiya-çlarımı sana arz ediyorum ve Sana sığınıyorum, Senden yine Sana firar ediyor ve her halü-karda bir tek Sana güveniyorum, Senin fazl ve keremine ümit bağlıyor Sana kul olmakla övünüyorum! Ümit elimi Senin af ve mağfiretinin eteklerine uzatıyor Senin dostlarınla dost düşmanlarına düşman oluyorum! Muhammed ve Âl-i Muhammed'e Senin hatırına selam gönderiyorum! Onlar Senin, Âdemoğulları içerisinde seçkin kulların ve her iki âlemin başının tacı ve medarı iftiharındırlar!”

Başka bir yerde namaza başlama niyeti hakkında şöyle der:

“O esnada yedi tekbirle namaz kapısını açarsın. Her tekbirde ellerini kulak memesi hiza-sına getirirsin. Başparmağın dışındaki parmaklarını birbirine bitiştirir başparmağı diğer

²⁵ *Mu'tekadu'l İmamiyye*, Mukaddime, s. On üç ve on dört

²⁶ Biz, bu tarz Farsça Şia eserleri hakkında “*Tarih-e Teşeyyü' Der İran*” ve “*Donbale-i Costecu Der Tarih Teşeyyü' Der İran*” kitaplarında sohbet etmişizdir.

parmaklardan ayırarak Allah-u Ekber dersin. Sonra ellerini salar diz kapağı hizasında dizinin üzerine koyarsın. Aynı şekilde bir tekbir daha getirirsin...”

Bu eserin metni, her ne kadar ilerleyen asırlarda bazı küçük değişikliklere uğrasa da nesir bakımından da Fars dili tarihinde büyük öneme sahiptir. Bu cazip nesir, Farsçanın o dönemlerindeki güçlü bünyesinden dolayı günümüzde dahi kendine özgü bir akıcılık, saflık ve duruluğa sahiptir. Dolayısıyla Fars Edebiyat Tarihi araştırmacıları için bir kılavuz olarak görülebilir.

Mu'tekadu'l İmamiyye ve Nüzhetü'z Zahid

Asıl nüshası Üstad Allame Seyyid Muhammed Ali Ravzati'nin elinde bulunan *Mu'tekadu'l İmamiyye* kitabı, üstadın kendisi tarafından İsfahan Kütüphanesi Yazma Eserler Fihristinde geniş bir şekilde tanıtılmış ve 1339 yılında Daneşpejoh Bey'in çabalarıyla basılmıştır. Farsça dilinde yazılmış olan bu kitap, Kelam, Fıkıh Usulü ve Fıkıh alanlarında Şia inançlarını ele almıştır. Yedinci yüzyılın ikinci yarısında telif olunduğuna dair ipuçları bulunan söz konusu eser, iki yerde *Nüzhetü'z Zahid* kitabından söz etmiştir. *Mu'tekadu'l İmamiyye* yazarı bir yerde şöyle der:

“Sünnet olan gusüller ve abdest ve gusül esnasında okunması gereken dualar çoktur. Bu sebeple konuyla ilgili kitaplar yazılmıştır; örneğin *Amelü's Sene*, *Misbah-ı Kebir*, *Nüzhetü'z Zahid* ve diğer kitaplar gibi. Bu taifenin farz ve nafile amelleriyle ilgili bilgi sahibi olmak isteyenler bu kitapları bulmalı ve okumalıdır.”²⁷

Mu'tekadu'l İmamiyye kitabının yazarı başka bir yerdeyse şöyle der:

“Peygamber'den (s.a.a) rivayet olunan sünnet namazlar çoktur. Bu hususta *Amelü's Sene*, *Misbah-ı Kebir*, *Nüzhetü'z Zahid* ve diğer kitaplar gibi eserler yazılmıştır.”²⁸

Bildiğimiz kadarıyla *Mu'tekadu'l İmamiyye*, *Nüzhetü'z Zahid*'ten söz eden en eski eserdir. Fakat asıl problem, bu kitabın yazarının da tıpkı *Nüzhetü'z Zahid*'in yazarı gibi tanınmıyor olmasıdır. Ayrıca kitabın yazıldığı tarih te bilinmemektedir. Fakat her halükarda önemli olan, bu iki kitabın yazım dilinin birbirine çok yakın olmasıdır. Daha da ötesi *Mu'tekadu'l İmamiyye* kitabının muhtemel yazılış tarihi açıktır ve bu, en azından *Nüzhetü'z Zahid*'in yazıldığı yüzyılı tespit etmek noktasında bize yardımcı olmaktadır. *Mu'tekad* kitabının tahmini yazılış tarihi, bazı küçük karinelere dikkatle yedinci yüzyılın ikinci yarısıdır. Mu'tekad yazarı, Şia'nın “Yeryüzü bir imam ve Allah'ın hüccetinden yoksun kalamaz” ilkesinin ispatı konusunu işlerken söz arasında şöyle der:

“Fakat bundan önce Abbas oğullarından İmamet iddiasında bulunanlar masum değillerdi ve zalimlerdi. Hepsı bu dönemde yok olup gittiler. Onlar dışında imamet iddiasında bulunan İsmaililer ve Zeydilerin hepsi de inkıraz buldular.”²⁹

²⁷ Mu'tekadu'l İmamiyye, s.200

²⁸ Age. S.224

²⁹ Age. s. 120-121

Kitabın tahkikini yapan araştırmacının da önsözde belirttiği üzere bu tespit, Bağdad'ın 656 yılında Moğollar eliyle düşmesinden kısa bir süre sonra yapılmış olabilir. “Bu dönemde yok oldular” tabiri, Abbasi Devleti'nin zeval bulmasından çok fazla sonrasında ilgili kullanılmış olamaz. Bu durumda *Nüzhetü'z Zahid*, bu dönemden önce yazılmış olsa gerektir. Fakat arada ne kadar fasıla olduğu pek açık değildir. Lakin yedinci yüzyılın birinci yarısı ya da hatta altıncı yüzyılda yazılmış olması mümkündür.

Nüzhetü'z Zahid'in Sonraki Eserlere Etkisi

Nüzhetü'z Zahid'ten faydalanan eserlerden biri, Şeyh Bahai'nin öğrencilerinden Ebu'l Hasan Muhammed b. Yusuf Bahrani Askeri'nin (Aslında Kazvini'in) *Zübdetü'd Deavat* kitabıdır. Bu kitabın iki nüshası, Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesinde 5971 ve 6543 numaralarıyla mevcuttur. Yazar kitabın mukaddimesinde şöyle der:

“...İmdi Allah Teâla'nın inayetiyle bugünlerde telif etmeye başladım ve seçtiğim muteber kitap isimlerinin son harfini bir nişane olarak belirlemeyi prensip edindim; şu yöntem üzere... “dal” harfi *Nüzhetü'z Zahid*.”³⁰

Safevi döneminde *Nüzhetü'z Zahid* kitabından istifade edilen kitaplardan biri de *Se-finetu Ehli'l Beyt* kitabıdır ki ne yazık ki bu kitabın yazarı tanınmamaktadır. Bu kitap, Sultan Ali Adışah'a ithafen 1079 yılında telif olunmuştur. Bu kitabın bir nüshasını gören Şeyh Ağabozurk şöyle der:

“Bu kitapta *Nüzhetü'z Zahid*, *Miftahu'n Necat*, *Negarestan*, *Ruhu'l Ervah*, *Sahaifu'l A'mal*, *Misbahu'n Necah*, *Cihanara* ve Kef'emî'nin *Cedvelu't Tevarih* kitaplarından nakillerde bulunulmuştur.”³¹

Muhtemelen on ikinci yüzyılda Hindistan'da yazılan *Kifayetu'l Mühimmat* kitabında da *Nüzhetü'z Zahid*'ten nakiller yapılmıştır.³²

Yazarı bilinmeyen *Cami'-i Müeyyedi Ve Feyz-i Müebbedi* kitabında da *Nüzhetü'z Zahid*'ten faydalanılmıştır. Bu kitabın son dönemlere ait olması gerekir. Zira Safevilerin son dönem eserleri; bu cümleden Merhum Meclisi'nin *Zadu'l Mead* kitabından nakiller içermektedir.³³

Kazvin'de ikamet eden Emir Muhammed Rıza b. Seyyid Mir Muhammed Kasım Huseyni'nin 1107'de Ramazan ayı amelleriyle ilgili telif ettiği bu kitapta “*Nüzhetü'l Abid*” diye bir kitaptan nakiller mevcuttur. Ki güçlü bir ihtimalle bu kitap *Nüzhetü'z Zahid Ve Nühzetü'l Abid* kitabıdır. Elbette Şeyh Ağabozorg *Nüzhetü'l Abid*'i *Nüzhetü'z Zahid*'ten farklı bir kitap olarak ele almıştır.³⁴

³⁰ Kitabhane-i Ma'aşî, Nüsha No: 5971, yaprak 2; Bkz. Zeria, c.12, s.26

³¹ Zeria, c.12, s.195

³² Age. c.24, s.117

³³ Fihrist-e Mar'aşî, No:1347

³⁴ Bkz. Zeria, c. 15, s.103, No:694 ve c.24, s.118